MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra mezinárodních vztahů a evropských studií

Mackinderova teorie Heartlandu v ruské politické realitě

Diplomová práce

Karolina Svobodová

vedoucí práce: doc. PhDr. Břetislav Dančák, Ph.D.

UČO 56077

obor MV

V Brně 19. 4. 2009

Vyjádření o autorství

Prohlašuji, že jsem na tomto textu pracovala samostatně s pomocí svého vedoucího za použití uvedené literatury a zdrojů. Karolina Svobodová

Poděkování

Chtěla bych doc. PhDr. Břetislavu Dančákovi Ph.D. poděkovat za laskavé vedení této práce, hodnotné připomínky a mnohá podnětná upozornění na zajímavá fakta týkající se ruské politické reality ve vztahu k teorii Heartlandu.

Obsah práce:

1.	Úvod	5
2.	Teoretický rozbor ruského působení v oblasti Heartlandu	8
3.	Vývoj ruského geopolitického vnímání Heartlandu	12
4.	Uplatňování tezí o Heartlandu v praxi	17
4. 1.	Mocenské střety v oblasti Heartlandu na území Ruska	17
4. 2.	Nově nezávislé státy na území Heartlandu	20
4. 2. 1.	Vztahy s Gruzií a vpád do Osetie	21
4. 2. 2.	Arménie a Ázerbájdžán	24
4. 2. 3.	Bělorusko	25
4. 2. 4.	Ukrajina	30
4. 3.	Středoasijské státy	39
4. 3. 1.	Ruská diaspora	39
4. 3. 2.	Menšinová politika RF	42
4. 3. 3.	Energetická bezpečnost	46
4. 3. 4.	Politický vliv Ruska	47
4. 4.	Írán	49
4. 5.	Pobaltí	51
5.	Ruské ambice v oblasti Heartlandu ve sféře domácí politiky RF	52
6.	Rimland	56
6. 1.	NATO a státy bývalého východního bloku	57
6. 2.	Turecko a Kypr	61
6. 3.	Jihovýchodní Asie a Pacifik	62
6. 4.	Čína	63
6. 5.	Afghánistán	64
6. 6.	Arktida	65
7.	Závěr	67

Počet znaků: 145 000

1. Úvod

V této práci se budu věnovat Mackinderově fundamentální teorii geopolitiky a její aplikaci na soudobou realitu. Budu se snažit zjistit, zda teorie Heartlandu platí v ruské politické realitě a zda je na ni vůbec použitelná. Hlavní hypotéza mé práce předpokládá, že současná ruská politika vykazuje znaky potvrzující možnost a případnost aplikace Mackinderovy teorie Heartlandu. Hypotéza tedy zní: Mackinderovu teorii Heartlandu lze použít k vysvětlení ruských mocenských ambicí na uvedeném území.

Zda lze teorii Halforda J. Mackindera uplatnit na případ Ruské federace v dnešní době, zjistím pomocí její aplikace na konkrétní politickou realitu Ruska, jež bude mou hypotézu verifikovat nebo falzifikovat. K pochopení fenoménu Heartlandu v praxi přispěje i pochopení Spykmanovy teorie Rimlandu.

Metodou mé práce bude analýza empirických dat (událostí ruské zahraniční i domácí politiky a mezinárodní politiky na území Heartlandu a Rimlandu) z pohledu obou zmíněných teorií. Teorie Rimlandu bude nicméně sekundárním tématem; kvůli úplnosti a přesnosti bádání je nejde zcela od hlavního tématu Heartlandu oddělit, ale hlavní prostor bude věnován Mackinderovu pojetí geopolitiky.

Výzkumné otázky práce jsou:

1) Aspiruje Rusko na ovládnutí Heartlandu?
2) Je možné aplikovat Mackinderovu teorii na ruskou politickou realitu?
3) Lze stejně aplikovat i Spykmanovu teorii?
4) Vycházíme-li z Mackinderovy teorie ovládnutí světa, je v budoucnu možná ruská hegemonie?

Na tyto otázky se budu v práci snažit odpovědět a v závěru textu nastíním jejich možná řešení, jež vyplynou z analýzy. Cílem práce není pouze ověřit Mackinderovu teorii v praxi, ale jde také o zjištění potenciálních budoucích konsekvencí, které by případně z verifikace hypotézy bylo možné vyvodit.

Otázka č. 2 je implicitně obsažena již v otázce č. 1, nicméně pokládám za vhodné pro upřesnění otázek i zkoumání ji uvádět samostatně a explicitně.

Výběr Ruska jako aspirující země na ovládnutí Heartlandu přirozeně vychází z geografické rozlohy země (největší na světě), polohy (zaujímá velkou část Heartlandu) z její historie, politické moci, vojenské síly, její politické kultury i z míry ohrožení, jež může Rusko pro některé státy představovat.

Po analýze Heartlandu bude následovat rozvedení Mackinderovy teorie Spykmanovou teorií ve smyslu ruských mocenských aspirací na ovládnutí oblastí Rimlandu. Jak už bylo naznačeno výše, časový rozsah celého textu je stanoven na období od devadesátých let dodnes, respektive bude zahrnovat pouze dobu trvání samostatného Ruska.

Témata Heartlandu i Rimlandu jsou natolik propojená, že v některých pasážích práce je těžké je oddělit, protože často platí stejné zákonitosti v obou, jak vyplývá již z teorie (například střety na daném území na základě mocenského soupeření o rozšíření sfér vlivu). I když tedy se v kapitolách určených pro analýzu Heartlandu budu věnovat převážně Heartlandu, a v oddílech určených Rimlandu se budu zabývat hlavně Rimlandem, občasnému splývání témat se pravděpodobně nevyhnu, zvláště u jevů, jež budou pro obě teorie společné.

Podobně se budu více zaobírat oblastmi, kde je vliv Ruska viditelnější. Tam, kde Rusko neprosazuje své zájmy v praxi, není nutný ani pro tuto práci relevantní podrobný rozbor.

Kromě reality zahraniční politiky budu ve stručné kapitole č. 5 zkoumat i otázku promítání teorie Heartlandu do domácí politiky, protože tato problematika není dosud dostatečně probádána, a protože předpokládám, že i zde se nová ruská geopolitika a s ní i Mackinderova teze projevuje.

V práci budu teoreticky ponejvíce vycházet z Mackinderovy monografie Democratic Ideals and Reality, Brzezinského Velké šachovnice, dále z článků Charlese Clovera, Padmy Desai, Arthura Butlera Dugana, Charlese Hagana, Dietera Helma, Williama Jacksona, Charlese Zieglera a dalších. Faktické údaje budu čerpat ze stránek BBC, CIA, webové knihovny amerického Kongresu, Ministerstva zahraničních věcí České republiky a z webových stránek vlád daných zemí.

V kapitole číslo dvě přibližuji Mackinderovu teorii Heartlandu a představuji další teoretické koncepty, jež budu při praktické analýze dále v práci používat. Jde například o klasifikaci prostředků mocenského nátlaku Charlese Zieglera.

Ve třetí kapitole rozebírám ruskou geopolitiku, jak je podávána geopolitiky i politiky. Vycházím přitom z teoretických prací W. Jacksona, G. Smitha, A. P. Tsygankova a dalších a z politických proklamací.

V kapitole č. 4 již aplikuji teorii Heartlandu v praxi na všechny relevantní případy. Rozebírám tedy nejvíce ty státy Heartlandu, na něž se Rusko pokouší uplatňovat svůj vliv. Okrajově se zabývám těmi, které se Moskvě kontrolovat nedaří. Kapitola je rozdělena podle územní příslušnosti na separatistická teritoria uvnitř RF, na bývalé republiky SSSR, na nově nezávislé státy i na státy Heartlandu, jež nikdy nepatřily ani do Sovětského svazu, ani do východního bloku.

Pátá kapitola se zabývá prosazováním idejí Heartlandu a jeho kontroly uvnitř Ruska a otázkou, zda se na první pohled překvapivá teze skutečně v ruské politické realitě objevuje.

Šestá kapitola zahrnuje aplikaci teorie Rimlandu na politickou praxi. Podobně jako kapitola č. 4 se dělí na podkapitoly věnované jednotlivým státům či geopolitickým celkům.

Sedmou a poslední kapitolou je závěr, v němž shrnuji zjištěné poznatky a z nich vyplývající konkluze.

2. Teoretický rozbor ruského působení v oblasti Heartlandu

V oddíle č. 2, věnovaném Heartlandu, proberu důkladněji potenciální ruské mocenské aspirace v oblasti Heartlandu. Pokud dokážu jejich skutečný výskyt, budu je analyzovat s pomocí aplikace Mackinderovy teorie Heartlandu na ruskou zahraniční politiku, a potom doložím tuto teorii i analýzou situace na ruské domácí politické scéně. Budu se zde tedy snažit odpovědět na první dvě výzkumné otázky a potvrdit či vyvrátit svou hypotézu o možnosti použití Mackinderovy teorie Heartlandu k vysvětlení ruských mocenských ambicí na tomto území.

I když pominu dlouhou historii ruských expanzionistických ambicí, protože s ohledem na téma této práce se budu zabývat pouze ruským státem po rozpadu Sovětského svazu, pokládám za nutné na tomto místě připomenout, že současný ruský expanzionismus, jehož detaily, směry a konsekvence hodlám sledovat, je založen na historické tradici mocenské politiky Ruska.[1] Nejedná se tedy o nový jev, ale o dlouhodobý trend ruského zahraničně-politického profilování.

Tezi o nacionálním charakteru ruského expanzionismu razil již George Kennan, který svůj názor na ruskou geopolitiku v praxi popsal ve známém „dlouhém" telegramu. Kennan se domníval, že Západ by neměl přeceňovat ideologii sovětského režimu, ale raději se zaměřit na pragmatické cíle ruské zahraniční politiky zcela v realistickém duchu mezinárodních vztahů jako disciplíny.[2] Po rozpadu SSSR a vzniku samostatného Ruska nedošlo v této oblasti k žádné změně.

Při zkoumání potenciálních snah Ruska o ovládnutí Heartlandu a vůbec v celé práci se proto budu zabývat ne vznikem a důvody ruských expanzionistických tendencí, ale pouze jejich praktickými dopady na mezinárodní (a potažmo domácí ruskou) politiku, a přitom budu zjišťovat možnost aplikace Mackinderovy teorie Heartlandu na ruský expanzionismus.

Podle Halforda J. Mackindera lze z geopolitického pohledu rozdělit svět na dva ostrovy. První, tzv. „světový ostrov", je tvořen Asií, Evropou a Afrikou. Okolní oceány

---

[1] Kennan, G. F. (1946): *Long Telegram*, on-line text (http://www.gwu.edu/~nsarchiv/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm).

[2] Kennan, G. F. (1946): *Long Telegram*, on-line text (http://www.gwu.edu/~nsarchiv/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm).

a kontinenty pak náleží do okolního, méně důležitého „ostrova.“[3] Obě Ameriky, Austrálie a Oceánie jsou v teorii Heartlandu satelitními součástmi teritoria rozkládajícího se kolem centrálního geopolitického území, světového ostrova.

Heartlandem rozumí Mackinder oblast části střední Evropy, Polska, Baltického moře, Ukrajiny, Běloruska, Malé Asie, Íránu, zakavkazských republik, středoasijských států, Tibetu, Mongolska a Ruska, jež je největší součástí Heartlandu.[4] Toto území je pro Mackindera z hlediska světové politiky klíčové, protože podle jeho teorie ten, kdo ovládá Heartland, ovládá světový ostrov, tedy Eurasiii, a kdo ovládá Eurasii, vládne světu. Cestou k ovládnutí Heartlandu je pak východní Evropa.[5]

Východní Evropu však Halford J. Mackinder chápal jinak než v běžném dnešním geografickém smyslu. Považoval za ni celé teritorium, na němž se rozkládá západní Rusko, Ukrajina, Bělorusko, Rumunsko Bulharsko, Rakousko i další státy dnešní střední Evropy a východní Německo (bývalé Prusko).[6]

Heartland byl pro Mackindera důležitý díky svým bohatým přírodním zdrojům, jež by mohly zajistit celému teritoriu autarkii, dále díky dostatečnému počtu obyvatel, kteří jsou schopni pracovat a bojovat, a také kvůli výhodné obranné poloze Heartlandu ležícího uprostřed kontinentu a (v době, kdy H. J. Mackinder žil,) jen těžko obsaditelného pro vojska přicházející od moře.

Těm by invazi ztěžovala právě aktiva, hrající ve prospěch Heartlandu, tedy vzdálenost od pobřeží do Heartlandu, jiné mocnosti na světovém ostrově, se vzdáleností spojené problémy logistiky,[7] a v neposlední řadě výhodná geografická a geomorfologická poloha za Himalájemi a za Kavkazem.

V Mackinderově době měly tyto argumenty svou váhu. Dnes, i kdyby nebylo mezikontinentálních balistických střel a střel dlouhého doletu, jaderných zbraní vůbec a výkonného letectva, by i současná pozemní technika (moderní vojenské transportéry a tanky) měla mnohem vyšší šance na dobytí Heartlandu.

---

[3] Hagan, B., Ch.: *Geopolitics*, Journal of Politics, Vol. 4, No. 4 (Nov. 1942), s. 480.

[4] Mackinder, H. J.: *Democratic Ideals and Reality*, Norton and Company, New York 1962, s. 150.

[5] Dugan, A., B.: *Mackinder and His Critics Reconsidered*, Journal of Politics, Vol. 24, No. 2 (May 1962), s. 250.

[6] Dugan, A., B.: *Mackinder and His Critics Reconsidered*, Journal of Politics, Vol. 24, No. 2 (May 1962), s. 250.

[7] Hagan, B., Ch.: *Geopolitics*, Journal of Politics, Vol. 4, No. 4 (Nov. 1942), s. 481.

Jak už bylo řečeno, v této kapitole se pokusím zjistit, jestli má Rusko mocenské ambice na tomto území, a pokud ano, zda je na ně možné aplikovat Mackinderovy teze (tedy konkrétně, jestli si Ruská federace uvědomuje strategický význam Heartlandu v intencích Mackinderovy teorie a jaký dopad má potenciální praktické uplatňování mocenského vlivu RF v této oblasti).

K ovládnutí určitého území je možno použít mnoho různých prostředků. Rusko při pokusech o opanování tzv. „blízkého zahraničí" (near abroad) tedy území bývalého SSSR, jehož některé výseky jsou součástí Heartlandu a jiné Rimlandu, aplikuje podle Charlese Zieglera čtyři nejúčinnější metody. Jde o metodu vojenského útoku, ekonomických tlaků, členství v mezinárodních ekonomických organizacích a metodu podpory ruské diaspory v zahraničí.[8]

Vojenskou metodu použila Ruská federace například při vpádu do gruzínské Jižní Osetie roku 2008. Byl to de facto první vojenský útok, jaký Rusko vedlo na území cizího státu po rozpadu Sovětského svazu. Tato metoda nepatří k frekventovaným a Rusko jí pravděpodobně využilo spíše pro její efekt a politické dopady než kvůli záminkám, jež byly oficiálně uváděny ruskou diplomacií a médii.

Je zřejmé, že vojenská „ochrana" relativně malého teritoria a jeho (ruských) obyvatel před gruzínskými a domorodými „utlačovateli" nemůže přinést benefity pouze v podobě zisku několika desítek kilometrů čtverečních. V porovnání se zhoršením diplomatických vztahů se západními spojenci by ani takový útok nestál za to.

Ruská expanze do Gruzie však měla význam politický, když ukázala vojenskou sílu a odhodlanost Moskvy bránit strategicky důležitá území Heartlandu. Obecně lze označit tento výpad za výjimku v ruské strategii ovládání Heartlandu či Rimlandu.

Ekonomickou metodu uplatňuje Rusko naproti tomu naprosto běžně, a to hlavně v energetickém sektoru v celé střední Asii i na Ukrajině a v Evropě, zvláště prostřednictvím polostátní společnosti Gazprom. Jako příklad aplikace ekonomické cesty k ovládání Heartlandu mohou posloužit přetrvávající neshody s Ukrajinou ohledně cen plynu od roku 2005 až dodnes.

Příkladem členství v ekonomických organizacích je třeba Šanghajská pětka (Shanghai Cooperation Organization), jejímiž členy jsou Rusko, Čína a středoasijské

[8] Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 116.

státy nebo Commonwealth of Independent States (CIS) neboli Společenství nezávislých států (SNS), v jehož rámci funguje celní unie Ruska, Kazachstánu, Kyrgyzstánu, Běloruska a Tádžikistánu.[9]

Etnická expanze není tak efektivním nástrojem jako předešlé tři způsoby, ale i tak poskytuje dostatečné výhody, především k ovlivňování domácí politiky Rusy osídlených států ve prospěch ruských zájmů. Z hlediska potenciálního ovládnutí Heartlandu (a stejně dobře i Rimlandu) je silná ruská národnostní menšina v zahraničí výhodným faktorem k ovlivnění světového veřejného mínění, jako záminka pro politický či vojenský nátlak (viz případ Gruzie) i jako prostředek šíření ruské soft – power, tedy kulturní převahy.

[9] Smith, G.: *The* M*asks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism.* Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 489.

3. Vývoj ruského geopolitického vnímání Heartlandu

Po rozpadu Sovětského svazu a odtržení Ukrajiny a Běloruska, zakavkazských republik a středoasijských států a dalších zemí od SSSR v roce 1991[10] Rusko přišlo o značnou část strategicky důležitého prostoru Heartlandu, což v té době ruskou vládu příliš netížilo, protože po přeměně Sovětského svazu na Ruskou federaci a nově nezávislé nástupnické státy panovala v Rusku v zahraničně-politické a strategické dimenzi tendence chápat hrozbu ze Západu jako značně omezenou.[11]

Fakt, že Rusko přijalo odtržení Ukrajiny a Běloruska poměrně tolerantně, lze také doložit počáteční ruskou vstřícností k Západu, liberalizaci a demokratizaci.[12] Prezident Jelcin, který pokračoval v atlantistické, respektive mondialistické Gorbačovově tradici,[13] byl pravicovými i levicovými kruhy za své liberální tendence často ostře kritizován.

Podle některých hlasů by tak Ruská federace neměla spoléhat na mírumilovnost NATO a na zlepšení vztahů se Západem, protože toto zmírnění mezinárodní politické situace s sebou přináší jen potenciál nových hrozeb. Za hlavní z těchto hrozeb je pokládána ztráta důvěry mezi státy třetího světa (zejména tzv. „rogue states“), které by mohly spojenectví Ruska a NATO chápat jako zradu a mohly by následně ohrožovat ruskou bezpečnost.[14]

Kromě hněvu zemí třetího světa je za hrozbu považován také západní svět. K pocitu ohrožení ze stany zemí obklopujících Rusko, a to zejména evropských velmocí přispěl jednak kolaps východního bloku samotný,[15] kdy Rusko, respektive SSSR, přestal ovládat své v minulosti podřízené satelity, jednak musel z Evropy stáhnout své

---

10 Vláda Ukrajiny (http://www.uahistory.cjb.net/).

11 Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 374.

12 Curtis, G., E. ed. (1996): *Russia: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress, on-line text (http://countrystudies.us/russia/77.htm).

13 Smith, G.: *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*. Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 485.

14 Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 388.

15 Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 375.

konvenční síly,[16] čímž prakticky ztratil na určitou dobu ve východní a střední Evropě zcela vliv.

Kromě toho byla po pádu Sovětského svazu oslabena pozice Ruska jako velmoci, protože sféra jeho politického a i vojenského vlivu byla náhle radikálně omezena. Rusko navíc muselo výrazně omezit zbrojení, když došlo k omezení zdrojů z odpadnuvších zemí.[17]

Přesto se státní politika první poloviny devadesátých let ubírala prozápadním směrem a díky vytíženosti státní a politickou transformací už ruská vláda nebyla schopná ve stejném časovém horizontu řešit strategické problémy spojené se ztrátou zmíněného území.

Avšak za několik let, v polovině poslední dekády dvacátého století, se situace změnila. V Ruské federaci se začaly čím dál více projevovat nacionalistické síly a staré garnitury, které ruskou zahraniční politiku pomalu přeorientovávaly k původní pozici expanzivní velmoci.

Současně byly oprášeny staré geopolitické ideje včetně těch, které využívají Mackinderova pojetí geopolitiky, takže realita ruského mocenského soupeření s ostatními velmocemi, potažmo již se západním blokem během studené války, je ruskými geopolitiky vysvětlována jako boj o Heartland.[18]

Rusko si tedy posléze znovu připomnělo důležitost teritoria Heartlandu pro svou strategickou doktrínu a obnovilo své snahy o upevnění jednak vlastní bezpečnosti na eurasijském kontinentě, jednak mocenské převahy, jíž se pochopitelně nechce vzdát ve prospěch USA a Severoatlantické aliance.

I když ztrátě Ukrajiny a Běloruska již Ruská federace nedokázala zamezit, pokusila se (a v případě Ukrajiny se stále pokouší) dostat tyto dva státy zpět do područí svého vlivu.

Rusko po několika letech od zániku Sovětského svazu začalo zase vnímat Západ (zosobněný Severoatlantickou aliancí a Japonskem) jako hrozbu pro svoji bezpečnost. Některé nové ruské geopolitické teorie oživují starý Mahanův koncept střetu námořní a

---

[16] Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 374.

[17] Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 376.

[18] Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 388.

pozemní síly, další geopolitickou důležitost Mackinderova Heartlandu, jiné geopolitickou důležitost území Ruska jako takového (žádaného ostatními státy).[19]

Jak už bylo řečeno, motivy RF při snaze znovu obnovit své „impérium“ (sféru vlivu na území bývalého SSSR) nezapříčiňuje pouze touha expandovat, ale také obavy ze strategického ohrožení ruské moci v Evropě a Asii. Tyto obavy vyjádřil například bývalý ruský ministr obrany Rodionov na bázi klasické německé geopolitiky, když prohlásil, že stále existuje mnoho států, jež usilují o získání životního prostoru na úkor Ruské federace, a že ruský geopolitický prostor je pro zmíněné země velkým lákadlem.[20]

Ruští geopolitikové reagují na skutečnost, že velká část významného území Heartlandu byla rozpadem Sovětského svazu ztracena, různě, někteří z nich lhostejně, protože razí jiné hodnoty než paranoidní strach ze Západu a dobývání, jiní naopak radí k sociální, kulturní, ekonomické či vojenské expanzi.

Pro účely této práce je vhodné nyní provést malý metodologický exkurz k přiblížení zde použité klasifikaci ruských geopolitiků. Pro snadnější orientaci v geopolitických směrech současného Ruska vycházím z kromě Smithovy klasifikace eurasianismu[21] z metody Andreje Tsygankova, který ruskou geopolitiku dělí na pět názorových proudů. Jedná se o westernisty, geoekonomy, stabilizátory, civilizacionisty a expanzionisty.

Z našeho hlediska je třeba uvést, že westernisté, geoekonomové a stabilizátoři nemají zájem na změně stávajících ruských hranic. Naproti tomu civilizacionisté podporují myšlenku umírněné politické či vojenské expanze do původních hranic SSSR a expanzionisté jdou ještě dále, když volají po imperiální expanzi daleko za hranice bývalého Světského svazu.[22]

Geopolitikové expanzionismu navíc chápou atlanticismus, tedy NATO a západní svět jako reálnou hrozbu ohrožující v současné době Rusko. Jejich cílem, jenž má být dosažen jakoukoliv možnou expanzí, je získání moci. Civilizacionisté na rozdíl od nich

---

[19] Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 388.

[20] Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 389.

[21] Smith, G.: *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*. Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 483.

[22] Tsygankov, A., P.: *Mastering Space in Eurasia: Russian Geopolitical Thinking after the Soviet Break-Up,* Communist and Post-Communist Studies*,* Vol. 35, No. 1. (2003), table 1.

zdůrazňují pouze nutnost přežití, přičemž jako hrozbu vidí (stejně jako geoekonomové a stabilizátoři) různé geopolitické a geoekonomické tlaky ze západu i z východu.[23]

Z Tsygankovova rozdělení vyplývají obavy jisté části ruských geopolitiků z vnějšího útlaku a také touha po rozšíření ruské moci. Defenzivní postoj vůči (kapitalistickému) zahraničí zaujímá také ruský eurasianistický komunismus stavící na Mackinderových tezích o Heartlandu. Reprezentant tohoto geopolitického názorového proudu Genadij Zjuganov přímo upozorňuje na důležitost ztráty Kyjevské Rusi a na stálý boj Ruska o udržení své pozice eurasijské velmoci jako na určující faktor hluboké ruské historie. [24]

Podobně i reprezentant eurasianistické nové pravice Alexander Dugin zakládá svou ideologii na Mackinderovi, když tvrdí, že ruská státnost byla vždy tvořena neustálými střety o území Heartlandu a že SSSR nemohl „vyhrát" studenou válku, protože nebyl schopný zcela mocensky dosáhnout až k hranicím oceánů.[25]

Ruští strategičtí teoretikové a geopolitikové si tedy jasně uvědomují důležitost ideje Heartlandu, jak lze odvodit z předcházejících odstavců pojednávajících o ruském vnímání vnějších hrozeb a o postoji části ruských geopolitiků k expanzi.

Znamenají-li některé cizí státy pro Rusko hrozbu či riziko, mělo by podle Mackindera ovládnout Heartland a jeho pomocí světový ostrov tak, aby se stalo opravdovou nezranitelnou velmocí a nemuselo se bát zahraniční ofenzívy. Někteří teoretikové se proto obracejí k autorovi „Geografického čepu historie"[26], aby vyřešili ruské bezpečnostní dilema.

Jiní razí kromě Mackinderových idejí také myšlenky staré německé Haushoferovy geopolitiky, například teorii nutné expanze nebo teorii čtyř světových panregionů ovládaných čtyřmi velmocemi (Žirinovskij).[27] Ti pak z Mackindera vybírají teorii významu strategického prostoru Heartlandu a vkládají ji do svých expanzionistických ideologií. Na základě uvědomění si důležitosti daného prostoru v Mackinderových intencích tito stratégové radí k ovládnutí tohoto území.

---

[23] Tsygankov, A., P.: *Mastering Space in Eurasia: Russian Geopolitical Thinking after the Soviet Break-Up,* Communist and Post-Communist Studies*,* Vol. 35, No. 1. (2003), table 1.

[24] Smith, G.: *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*. Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 486.

[25] Ingram, A.: *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-fascism in Post-Soviet Russia,* Political Geography, Vol.20, Issue 8, 2001, s. 1045.

[26] V anglickém originálu „Geographical Pivot of History."

[27] Smith, G.: *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism*. Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 484.

Ruské vnímání Heartlandu se tedy od rozpadu SSSR a krátkého zlepšení vztahů se Západem na počátku devadesátých let změnilo a ve většině teoretických směrů obrátilo zpět k tradiční expanzívnosti. Nyní zbývá doložit teoretické náhledy ruskou politickou realitou, tedy politickým „zpracováním“ ideje Heartlandu a snahy jej znovu opanovat.

4. Uplatňování tezí o Heartlandu v praxi

V tomto oddíle se pokusím aplikovat teorii Heartlandu na zahraničně-politickou praxi Ruské federace, jak jsem již předestřela v úvodu. V předchozí podkapitole bylo dokázáno, že mezi ruskými geopolitiky zájem o Heartland jako tezi i jako území stále žije. Nicméně je nyní třeba ještě doložit reálný zájem Ruska na tomto teritoriu analýzou skutečné ruské zahraničí politiky.

Pokud by Mackinderova teorie byla platná v politické praxi, Rusko by mělo vykazovat tendence k ovládnutí klíčového území východní Evropy a Heartlandu, čímž by se mu otevřela cesta k ovládnutí celého území Evropy a Asie, v geopolitice zvaného „Eurasie". Zároveň by se tak jistilo proti napadení, pokud by teoreticky získalo hegemonii na úrovni, kdy mizí pokusy jiných států o mocenské vyvažování.

To je však naprosto nereálný a vzdálený cíl. Ruská federace by praktickým ovládáním Heartlandu samozřejmě směřovala spíše k posílení své pozice na eurasijském kontinentu a k vlastnímu ekonomickému obohacení.

Praktická ruská snaha o získání daného prostoru do sféry svého vlivu by se pak neprojevila pouze v politice, ale i ekonomickými, sociálními (demografickými), kulturními a konečně i vojenskými tlaky RF na cílové země.

V následujících řádcích tedy budu systematicky vyhledávat a analyzovat podobné snahy v ruské zahraniční politice od rozpadu SSSR až do současnosti.

4. 1. Mocenské střety v oblasti Heartlandu na území Ruska

První významnou událostí, kterou lze považovat za příklad ruské geopolitiky v praxi, byla Jelcinova politika vůči ruským regionům a jednotlivým federálním subjektům, tedy federativním republikám, autonomním okruhům apod. Prezident Jelcin roku 1992 vydal tzv. Federativní smlouvu,[28] jež ošetřovala vztahy mezi ruskou vládou a regiony. Smlouva zaručovala různým administrativním celkům různé stupně autonomie, s nimiž dané subjekty (hlavně federativní republiky) většinou nebyly zcela spokojeny (například Baškorstán), i když smlouvu až na dvě výjimky podepsaly, a tak stvrdily svůj status v RF.

[28] Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 24.

Některé republiky žádaly původně větší stupeň autonomie a samosprávy v politických a ekonomických otázkách a zdráhaly se proto smlouvu podepsat. Tatarstán odmítl smlouvu podepsat. Svoji reakci obhajoval tvrzením, že byl vždy samostatným státem. K SSSR se připojil v dobrovolné alianci, (což byla formálně pravda), a RF tím pádem nemá právo jej nutit k včlenění do federativního státu.[29]

Po srpnovém puči v Moskvě byla vytvořena nová ústava Ruské federace a s Tatarstánem byla sepsána smlouva, díky níž mohl mít svou vlastní ústavu výměnou za prohlášení, že byl „sjednocen", nikoli „přidružen" k SSSR.[30]

Další republika, která smlouvu nepodepsala, bylo Čečensko. To vyhlásilo již dříve samostatnost a tak samozřejmě nemohlo svou novou státnost negovat podpisem federativního aktu.

Ačkoli problém Tatarstánu byl vyřešen na diplomatické úrovni, otázka čečenské suverenity byla řešena vojensky. Tento zajímavý fakt se jeví na první pohled paradoxně. Ekonomicky silný Tatarstán s geografickou polohou v centru v Ruské federace je uklidňován diplomaty a vlastní ústavou. Naproti tomu chudé Čečensko na okraji Ruska (pravda v blízkosti Západu nakloněné Gruzie) je ze všech sil uzurpováno ruskou mocí bránící jeho odtržení od RF.[31]

Lidskoprávními organizacemi i světovým veřejným míněním kritizovaná válka s povstalci v Čečensku, jejíž první vlna trvala do roku 1994 do roku 1996, pokračovala ve své druhé vlně od roku 1999 v podobě dalších partyzánských bojů a teroristických útoků téměř dodnes. [32] Oficiálně válka v Čečensku skončila 17.4.2009.[33]

K vysvětlení překvapivě rozdílného přístupu centra ke svým regionům nám může sloužit názor Rámy Kumara, tedy že pro ruskou vládu znamená největší narušení integrity odpor muslimských států,[34] které mají silnou ekonomickou pozici a vysoké procentuální zastoupení vlastní náboženské a etnické menšiny ve federativní republice.

---

[29] Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 24.

[30] Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 24.

[31] Čečenská republika leží na jihozápadě Ruské federace. Na jihu sousedí s Gruzií, uvnitř Ruska s dalšími federativními republikami: na východě s Dagestánem, na severu a severozápadě s Astrachánem a Kemerovem, na západě s Oryolem.

[32] Waal, T., de (2001): *Analysis: Chechnya´s Endless War*, on-line text (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1292799.stm).

[33] *Rusové ukončili válku v Čečensku*, Lidové noviny, 17. 4. 2009.

[34] Tj. států s velkým početním zastoupením muslimské menšiny.

Manipulace veřejným míněním těchto států je pak velice obtížná a obtížnější je pak i získání světového veřejného mínění na svou stranu.

Ruská vláda pokládala uklidnění situace v Tatarstánu za klíčové pro bezpečnost RF. Předpokládala, že vyostření požadavků autonomie v dalším z „muslimských" teritorií by mohlo vést k až k rozpadu federace.[35]

Proto neutuchající bouře v Čečenské republice představovaly pro Jelcinovu administrativu nadměrně dekonstruktivní prvek, který měl být eliminován. Vzpoura Čečenska byla chápána jako vážné narušení státní integrity Ruska a jako hrozba národní bezpečnosti.[36]

Protože ruské vojenské jednotky nemohly zcela pacifikovat partyzánské útoky, Moskva začala využívat místní samosprávy k politickému ovládnutí Čečny. Rodina Kadyrovů (Ramzan Kadyrov, syn bývalého čečenského prezidenta Achmeda Kadyrova, je současný prezident Čečenska)[37] v oblasti představuje autoritativní vládu podporovanou Putinovou administrativou a kritizovanou lidskoprávními nevládními organizacemi stejně jako ruskou opozicí.

Z geopolitického hlediska lze Jelcinovu regionální politiku tohoto období (první poloviny 90. let) vykládat jednak jako snahu o udržení celistvosti vlastního teritoria, jednak jako snahu o udržení všech strategicky důležitých pozic na tomto území. A Čečensko je strategicky významnou pozicí; už z toho důvodu, že leží při hranici s Gruzií. (Vztahy RF s Gruzií rozeberu podrobněji níže, pro úplnost na tomto místě pouze dodám, že Rusko se po rozpadu SSSR neúspěšně snažilo získat Gruzii do sféry svého vlivu.)

Později již ani Putinova vláda nemohla z války couvnout a „ztratit tvář" před občany Ruska, jimž média neustále přinášela zprávy o čečenských teroristech a jejich útocích. Nicméně Čečensko neztratilo ani na geopolitické důležitosti.

Díky sousedství s Gruzií Čečensko logicky náleží do prostoru zásadních střetů mezi velmocemi, do nárazníkového pásma, v němž se vedou mocenské boje o Heartland,

---

[35] Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 24.

[36] Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 24.

[37] *Regions and Territories: Chechnya*, BBC News, 16. 4. 2009, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/2565049.stm#leaders).

který je právě v tomto místě nejvíce ze strany Západu narušován (vliv NATO sahá na území Turecka a po „revoluci růží“ i do Gruzie).

4. 2. Nově nezávislé státy na území Heartlandu

Po rozboru pozice autonomních republik a jiných administrativních celků tvořících dříve SSSR a stále přetrvávajících ve struktuře nově vzniklého Ruska se budu věnovat analýze nově nezávislých států, tedy států vzniklých od zániku Sovětského svazu. Na území Heartlandu dnes leží všechny nově nezávislé státy, tedy Gruzie, Ukrajina, Bělorusko, Moldávie, Arménie, Ázerbajdžán, Litva, Lotyšsko, Estonsko, Kazachstán, Turkmenistán, Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán. Ne všechny jmenované země ale spadají do ruské sféry vlivu. Budu se proto v analýze věnovat hlavně těm, je Rusko stále ovlivňuje.

Rusko vždy mělo s rusifikovaným Běloruskem i Ukrajinou tradičně dobré vztahy a úzce spolupracovalo s oběma zeměmi, zejména s druhou jmenovanou, jíž byl dokonce na znamení dlouholetého přátelství při výročí 300 let rusko-ukrajinské unie věnován poloostrov Krym.[38]

Ihned po rozpadu SSSR došlo sice ke krátkodobému ochlazení ve vztazích s oběma zeměmi díky jejich odtržení a sporům s Ukrajinou o rozdělení Krymu a Černého moře, ale po zvolení Leonida Kučmy prezidentem roku 1994 byly spory diplomatickou cestou urovnány a územní dělení vyřešeno.[39]

Mnoho nově nezávislých zemí též vstoupilo do Společenství nezávislých států koordinovaného Ruskem a jejich spolupráce tím byla zpevněna i na mezinárodní úrovni. Také ekonomická spolupráce mezi Ruskem a oběma jeho bývalými satelity pokračovala s několika formálními změnami dále.

Ze středoasijských států (Kazachstánu, Turkmenistánu, Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu) byl pro Moskvu důležitý především rozlehlý Kazachstán, jehož strategicky výhodnou zeměpisnou polohu (pro Rusko) dokládá mimo jiné i fakt, že na

---

[38] Curtis, G., E. ed. (1996): *Russia: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress, on-line text (http://countrystudies.us/russia/79.htm).

[39] Curtis, G., E. ed. (1996): *Russia: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress, on-line text (http://countrystudies.us/russia/79.htm).

jeho území (stejně jako na teritoriích Běloruska a Ukrajiny) byly rozmístěny v době SSSR nukleární zbraně, jež tyto země odevzdaly zpět Rusku v roce 1996.[40]

Jak již bylo uvedeno výše v pojednání o expanzionistických a územně integračních snahách SSSR a následně Ruské federace, strategický zájem Ruska na všech uvedených státech je výrazný, což dokládají nejen četné diplomatické, ekonomické a jiné kontakty mezi RF a zmíněnými státy, ale i vliv Ruska na vnitřní politickou situaci v Gruzii, Bělorusku, na Ukrajině, ve střední Asii i jinde.

V následujících oddílech rozeberu ruský vliv v těchto zemích podrobněji.

4. 2. 1. Vztahy s Gruzií a vpád do Osetie

Gruzie získala samostatnost po zániku Sovětského svazu v roce 1991, kdy se zde konalo referendum, jež potvrdilo nezávislost.[41] Krátce po zvolení prvního prezidenta Gamsakhurdii však v zemi vypukly nepokoje a občanská válka vládních přívrženců s opozicí. Kromě občanské války o centrální moc v zemi vypukly civilní boje i v autonomní republice Abcházie a v autonomním regionu Jižní Osetie. V té době přijel do země bývalý sovětský ministr zahraničních věcí Eduard Ševardnadze, který měl za úkol převzít vedení v juntě, jež mezitím uchopila moc ve státě a vládla až do roku 1995, kdy se po volbách stal prezidentem Ševardnadze.[42]

Zároveň se Ševardnadzem vstoupily do Gruzie ruské jednotky, které dopomohly Abcházii a Jižní Osetii k faktické independenci, jež ale nabyla nikdy mezinárodně uznaná,[43] a stala se problematickým bodem gruzínské domácí politiky. Pokračující spory o odtržení obou oblastí nebo jejich potenciální připojení k Ruské federaci vykulminovaly v roce 2008 vojenskými střety povstalců, gruzínské a ruské armády.

K další důležité události došlo roku 2004, kdy byl Ševardnadze svržen prodemokratickým hnutím z postu prezidenta po zfalšovaných volbách, v jehož čele stál

---

40 Curtis, G., E. ed. (1996): *Russia: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress, on-line text (http://countrystudies.us/russia/79.htm).

41 Vláda Gruzie (http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=52).

42 Vláda Gruzie (http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=52).

43 Vláda Gruzie (http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=52).

mimo jiné Michail Saakašvili. Ten vyhrál nové prezidentské volby a postavil se do čela státu. [44]

Po této „revoluci růží“ se zásadně změnila zahraničně-politická orientace země. Gruzie navázala přátelské styky se Západem a zejména s USA, s nimiž pojily gruzínské demokratické lídry i personální vazby.

Rusko mělo a má o vliv v Gruzii značný zájem, který je možné vysledovat na proměnách vztahů mezi oběma zeměmi i na formálním i neformálním ruském vměšování do gruzínské politiky. Samotný fakt, že zemi vládl dlouhou dobu bývalý ruský ministr zahraničí, vypovídá mnoho o ruských personálních vazbách na gruzínský stát.

Rusko nesouhlasilo s odtržením Gruzie po zániku Sovětského svazu. Gruzie byla jedna z prvních sovětských republik, jež se od svazu v roce 1990 odtrhly. Vyhlášení nezávislosti v Gruzii urychlil krvavý zásah sovětských vojáků při pokojné demonstraci v Tbilisi roku 1989.[45]

Rusko se poté snažilo získat do svého vlivu alespoň regiony Abcházie a Jižní Osetie, jejichž etnické rozdělení obyvatelstva je komplikované a má dlouhou historii. Nestabilní politická situace v Gruzii ruským záměrům velmi pomohla a pro gruzínského rodáka Ševardnadzeho pak nebylo těžké uchvátit moc ve státě.

Rusko bez zábran poslalo svou armádu do Abcházie i jižní Osetie již počátkem devadesátých let, kdy byla ještě Gruzie v ruském vlivu. Další narušení gruzínské suverenity přišlo roku 2008, kdy RF opět vyslala svá vojska do obou regionů jako odpověď na tamější vojenskou operaci gruzínské armády. Ta měla za cíl stabilizovat zhoršující se situaci a pacifikovat povstalecké boje v regionu. „Pozemní operace byly doprovázeny leteckým bombardováním, jehož primárními cíli byla vojenská infrastruktura, ale též civilní cíle a dopravní infrastruktura.“[46]

Posléze bylo mezi ruskou a gruzínskou stranou uzavřeno příměří doporučované Evropskou unií v čele s Francií, jež unii v té době předsedala. Podle dohody o příměří

---

[44] Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

[45] Vláda Gruzie (http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=52).

[46] Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

podepsané oběma stranami mělo Rusko stáhnout své jednotky z obou sporných území na pozice, které zaujímaly před vypuknutím bojů. Tuto podmínku však RF nedodržela z důvodu „ochrany“ civilních obyvatel a udržování pořádku v regionech.[47]

Průhledná záminka však nemůže zakrýt primární ruskou motivaci – udržení vlivu na daném teritoriu. Ruská federace potom uznala nezávislost Abcházie i Jižní Osetie, což tyto předpokládané motivy dokazuje. Gruzínská vláda naopak označila přítomnost ruských vojsk ve svých provinciích za okupaci.[48] S tímto prohlášením souhlasí většina států, která kritizuje narušení územní celistvosti a svrchovanosti Gruzie. Mezinárodní společenství podporuje opětovné připojení Abcházie a Jižní Osetie ke Gruzii.[49]

Rusko ovlivňuje Gruzii nejen vojensky. RF podporuje finančně Abcházii a podporuje místní rozvoj,[50] který by zaručil vstřícný vztah obyvatel k Moskvě i ekonomické výhody pro Rusko.

V roce 2006 byl ruský plynovod v Gruzii poničen výbuchy zapříčiněnými neznámým pachatelem. Než byl plynovod opraven, Gruzie sedm dní postrádala dodávky energií. Gruzínská vláda z exploze na plynovodu obvinila Rusko.[51]

I v obchodních kontaktech se snaží Moskva působit Saakašviliho prozápadní vládě problémy. Gruzii byl zakázán import vína, koňaku a minerálky do Ruska kvůli údajné nízké kvalitě a množství dovážených falešných napodobenin. Podle českého ministerstva zahraničí „je však zřejmé, že se jedná o metodu nátlaku na Gruzii.“[52]

Gruzie směřuje svou zahraniční politiku na západě ke vstupu do Severoatlantické aliance, což vyvolává v Rusku ještě větší nespokojenost než dobré americko-gruzínské

---

47 Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

48 Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

49 Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

50 *Russia Pours Money into Abkhazia*, BBC News, 29. 12. 2008, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7796149.stm).

51 Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).

52 Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristka.html).

vztahy. Je zřejmé, že RF se pokouší všemi prostředky o udržení svého vlivu v této oblasti Heartlandu, mimo jiné proto, že Gruzie hraničí s Tureckem, členem NATO, a leží také blízko zemí kaspického regionu. Rusko vůbec nemá zájem na tom, aby s kaspickými státy, s nimiž má dosud rozepře ohledně rozdělení zdrojů v Kaspickém moři, sousedil tak výrazně proamerický stát jako je Gruzie.

Vojenský vpád do Gruzie byl více mocenským bojem o vliv než přímo o dané území. Rusko ukázalo Západu, že je opět schopné a ochotné použít vojenskou sílu tam, kde pokládá za nutné bránit své geopolitické zájmy. Na politických střetech mezi aliancí a Ruskem v otázce Gruzie je názorně vidět srážka sfér vlivů obou velmocí na hranici těchto sfér v Heartlandu. Lze pozorovat, jak Rusko tlačí hranici své sféry vlivu na jih, a USA (a NATO) na sever. Míst střetu existuje kromě více, nejde jen o Gruzii. O ostatních krizových bodech budu pojednávat níže.

4. 2. 2. Arménie a Ázerbajdžán

Další dvě zakavkazské republiky, Arménie a Ázerbájdžán, jsou obě v politickém i ekonomickém vlivu Ruska. Ázerbájdžán má značné zásoby nerostného bohatství, protože hraničí s Kaspickým mořem. V rozepřích o rozdělení Kaspiku stojí Ázerbájdžán na straně Ruska, ale za arménsko-ázerbájdžánského konfliktu se tehdejší sovětská vláda fakticky postavila spíše za Arménii. Vztah Ázerbájdžánu k Rusku je proto smíšený a od devadesátých let doznal mnohých proměn.[53]

Rusko má na Ázerbájdžánu zájem ekonomický, protože chce opětovně získat kontrolu nad jeho nerostnými zdroji. Dále Ruská federace potřebuje obecně udržet svůj vliv v zakavkazském i středoasijském regionu a zamezit pronikání vlivu evropského či amerického.[54]

Rusko se proto snaží uplatňovat svůj vliv v Arménii i v Ázerbájdžánu všemi prostředky. Arménie je energeticky závislá na Rusku, od něhož přivádí zemní plyn přes Gruzii.[55] Ázerbájdžán podnikl od rozpadu SSSR několik pokusů o navázání bližších vztahů s USA, ale Rusko se svého vlivu zde nevzdává.

---

[53] Gül, M.: *Russia and Azerbaijan: Relations after 1989*, Alternatives, Vol. 7, No. 2 – 3, Summer and Fall 2008, s. 61.

[54] Gül, M.: *Russia and Azerbaijan: Relations after 1989*, Alternatives, Vol. 7, No. 2 – 3, Summer and Fall 2008, s. 54.

[55] *Country Profile: Armenia,* on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1108052.stm#leaders).

Kromě ekonomických vazeb jsou oba státy v područí Moskvy díky vlastnímu politickému vedení, jež je politicky i personálně napojeno na RF. V Ázerbájdžánu je prezidentem Ilham Aliyev, který úřad převzal po svém otci, bývalém sovětském komunistickém funkcionáři. Mezinárodní organizace upozorňují na falšování voleb v zemi,[56] které má tichou ruskou podporu. Úzké vztahy Ázerbájdžánu s Ruskem dokládá ruský návrh o možnosti využití radaru v Gabale místo stavění radaru a interceptoru v České republice a v Polsku.[57]

Arménie má rovněž proruské vedení, volby nicméně nepostrádají určitý demokratický standard.[58] Obě země navíc sousedí s Íránem, který už zčásti patří do území Rimlandu, a jenž je pro Rusko geopoliticky velmi významný (viz oddíl 4. 4.). Rusko vidí samo sebe jako regionální velmoc a supervizora v blízkém zahraničí.[59] Nechce proto pustit Arménii ani Ázerbájdžán z geopolitické oblasti, již považuje za vlastní sféru vlivu.

4. 2. 3. Bělorusko

Podle některých autorů je „poslušnost“ a příchylnost Běloruska k Rusku zapříčiněna především nedostatkem vlasteneckého cítění a národní identity. Přesněji řečeno, národnostní cítění u Bělorusů je rozděleno mezi „polské“ Bělorusy“ (mající blíže k polské kultuře a vyznávající většinou římskokatolické křesťanství) a „ruské“ Bělorusy (rusifikované, převážně ortodoxní). Podle Grigoryho Ioffa již nezbývá příliš prostoru pro vlastní běloruskou identitu. Naopak, rusifikovaní Bělorusové mají ve státě politickou i kulturní převahu.[60]

---

[56] *Country Profile: Azerbaijan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1235976.stm#leaders).

[57] *Country Profile: Azerbaijan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1235976.stm#leaders).

[58] *Country Profile: Armenia*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1108052.stm#leaders).

[59] Gül, M.: *Russia and Azerbaijan: Relations after 1989*, Alternatives, Vol. 7, No. 2 – 3, Summer and Fall 2008, s. 61.

[60] Ioffe, G.: *Understanding Belarus: Belarusian Identity,* Europe-Asia Studies, Vol. 55, No. 8, December 2003, s. 1244.

Po počátečním osamostatňovacím úsilí inteligence a předsedy Nejvyššího sovětu Šuškeviče se národ vrátil ke starému rusistickému úzu, k čemuž přispělo i zvolení bývalého komunistického funkcionáře Lukašenka prezidentem.[61]

Alexandr Lukašenko se stal roku 1994 prvním (a dosud vládnoucím) prezidentem Běloruska od rozpadu Sovětského svazu. Úspěšně potlačil demokratické reformy, které započal předchozí národní lídr Šuškevič, umírněný nacionalista a politický centrista.[62]

Šuškevič se výrazně zasazoval o politickou nezávislost na Rusku, méně již o ekonomickou independenci. Orientoval se totiž na členy Společenství nezávislých států jako na hlavní partnery Běloruska a souhlasil s vybudováním celní unie v rámci Společenství za účelem nalezení výhodných obchodních kontaktů.

Rusko–běloruské vztahy jsou totiž do značné míry ovlivňovány i obchodem. Bělorusko má jen málo pevných a frekventovaných obchodních styků jinde než v Rusku. Po rozpadu SSSR se Bělorusko ani příliš nesnažilo obchodní vazby v zahraničí (jinde než v RF) navazovat.[63]

Rusko-běloruské spojenectví má proto podporu i z řad středostavovských běloruských občanů, kteří si uvědomují běloruskou ekonomickou závislost na RF.[64] Pro mnohé Bělorusy je také tradiční vazba zakořeněna tak silně, že jim po letech těsné bělorusko-ruské spolupráce připadá vazba jejich země na RF zcela přirozená.

Šuškevič ale prosadil některé liberální ekonomické reformy a principy tržní ekonomiky. V roce 1993 byl však zatlačen do pozadí běloruským premiérem Kebičem, který byl zastáncem užších vztahů s Ruskem a navrhl koncepci „ekonomické konfederace“ s RF.[65]

O několik měsíců později vstoupil do funkce prezidenta Lukašenko a stal se tak prvním člověkem ve státě. Myšlenku konfederace podpořil a obohatil o politickou

---

61 Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 6.

62 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 117.

63 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 117.

64 Ioffe, G.: *Understanding Belarus: Belarusian Identity,* Europe-Asia Studies, Vol. 55, No. 8, December 2003, s. 1244.

65 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 117.

dimenzi. Celkově pak nasměroval běloruskou zahraniční politiku znovu na Rusko, když pod jeho vedením bylo navrženo vytvoření politické unie s RF.

Nicméně Rusko federaci odmítlo, protože v unii s Minskem by bylo příliš vázáno na unijního partnera a nemohlo by podle vlastní vůle rozhodovat o uplatňování svých mocenských ambicí. Pro Moskvu by bylo pravděpodobně přijatelné pouze přímé začlenění Běloruska do struktury Ruské federace se statutem autonomní republiky, jaký získal například Baškorstán.[66]

Samotný autoritářský režim prezidenta Lukašenka se již v Bělorusku netěší takové přízni. Nicméně Lukašenko je podporován ve své funkci i ve své vnitřní i zahraniční politice Ruskou federací,[67] což zužuje možnosti občanského odporu a přechodu k liberální demokracii.

Lukašenkovi vyhovuje „mocný ochránce" (RF), protože nedemokratický běloruský politický režim je jinak silně kritizován evropskými státy, nevládními organizacemi, USA i OSN zejména ohledně lidských práv a falšovaných voleb.[68]

Na druhou stranu je běloruská vazba výhodná i pro Rusko, protože si tak RF z pohledu Mackinderovy teorie snadno podmaňuje důležitou součást území Heartlandu. Navíc autoritářské Bělorusko tvoří „ochranné pásmo" mezi Ruskem a Evropskými zeměmi. Rusku se vyplatí podporovat Lukašenkův politický systém, protože kdyby Bělorusko nastoupilo cestu tranzice k liberální demokracii, v sousedství RF by se objevil další nepohodlný soused spolupracující s Evropskou unií a potenciálně i s NATO.

Paralely k doložení tohoto tvrzení můžeme najít na příkladu Ukrajiny i pobaltských republik. jak je zmíněno níže, jakmile se na Ukrajině změnil proruský režim na prozápadní, vztahy mezi touto zemí a Ruskem se radikálně změnily. Lze proto předpokládat, že si Moskva logicky nepřeje, aby se situace v Bělorusku vyvíjela podobným způsobem.

---

66 Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 7.

67 *Country Profile: Belarus*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102180.stm).

68 *Country Profile: Belarus*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102180.stm).

Ruská federace si proto snažila pojistit těsné vztahy s Běloruskem i na vojenské a politické úrovni, nejen v dimenzi ekonomické, kde jsou dalekosáhle determinovány běloruskou dependencí na Rusku.

Avšak vnitropolitická situace v Bělorusku se měnila a ovlivňovala vztahy s Ruskem, jak již bylo patrné v rozboru ekonomických vztahů obou zemí. V roce 1993 tak Bělorusko vstoupilo do Společenství nezávislých států i přes Šuškevičovo veto.[69] Hlava vlády dospěla totiž posléze k názoru, že členství v SNS přece jen přinese Minsku více politických nevýhod než ekonomických výhod.

Šuškevič nesouhlasil s politickými dopady vstupu do Společenství, respektive se zvyšováním politické závislosti na Rusku. V té době však již získával moc Lukašenko podporovaný konzervativní většinou v běloruském parlamentu. Šuškevičovo veto bylo smeteno ze stolu a Lukašenko se o něco později stal prezidentem republiky.

Tyto dvě události, vstup do Společenství nezávislých států a nástup Lukašenka k moci byly dva hlavní faktory vývoje dalších vztahů s Ruskem. Moskva tak získala dva cenné nástroje k ovlivňování politiky v Bělorusku.

Vztahy mezi oběma zeměmi byly utuženy mnoha smlouvami o přátelství a kooperaci, například smlouvou z roku 1995.[70] Lze tedy tvrdit, že přibližně od druhé poloviny devadesátých let se vztah mezi Ruskem a Běloruskem (zejména díky stavu běloruské domácí politiky) stabilizoval a ještě více upevnil.

Později Ruská federace tvrdě bojovala proti vstupu Litvy, Lotyšska a Estonska do Severoatlantické aliance (viz oddíl 6. 1.). Nyní, když tyto jsou státy již pět let členy organizace,[71] je pro Rusko výhodnější mít mezi svými západními sousedy alespoň jednoho, který není členem NATO či o členství neusiluje.

Proto Rusko podporuje Lukašenka a jeho proruský režim, jenž umožňuje Moskvě zachovat vlastní status quo geopolitické velmoci alespoň na části území Heartlandu, jež by chtěla v této oblasti ovládat.

---

69 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 118.

70 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 118.

71 NATO (http://www.nato.int/cps/en/natolive/49212.html).

V Bělorusku ale Moskva ani nemusela proti potenciálnímu vstupu do NATO zasahovat, i když její vliv na politické rozhodování se zde může zdát implicitně všudypřítomný. Konzervativní proruské síly nabyly převahy nad nacionalistickými liberály, kteří by snad hodlali zem orientovat na Západ a Severoatlantické struktury.[72]

V Bělorusku se tedy ani žádná relevantní diskuze o vstupu do NATO nekonala. Tento problém uvádím jen v souvislosti s pobaltskými republikami. Z geopolitického hlediska jsou jejich demokratické prozápadní politické tendence a členství v Severoatlantické alianci a v Evropské unii vyvažovány proruským přístupem Bělorusů.

Na rozdíl od Litvy a dalších dvou pobaltských států Bělorusku neexistují dostatečné silné nacionalistické politické skupiny nebo zájmové prozápadně orientované skupiny (firmy), jež by byly schopny změnit orientaci Minsku na Rusko. Navíc je politický systém autoritářský, a proto si může mnohem snadněji udržet kontrolu nad politickým děním a trendy v zemi, než demokratické státy Pobaltí.

Případ Běloruska ve vztahu k Rusku lze shrnout v tezi, že z ruského hlediska jde o zemi, v níž Moskva musela vyvinout nejmenší úsilí k opětovnému získání politického vlivu. Rusko a Bělorusko jsou státy úzce spřízněné svou geografickou polohou, národní identitou, náboženstvím, kulturou, historií, ekonomikou i podobností etnika a jazyka.

Z geopolitického pohledu je Bělorusko plně v područí Ruské federace, která jej výše zmíněnými prostředky ovládá a podmaňuje si tak nikoliv nevýznamnou součást území Heartlandu. I když RF ani nemusela příliš tlačit na Bělorusy, kteří jsou Rusku vstřícně nakloněni, není možné se domnívat, že Moskva z tohoto stavu geopoliticky netěží.

Výhodná poloha Běloruska na hranici mezi Ruskem a východní Evropou slouží Rusku po ztrátě přízně Ukrajiny jako geopolitický „most do Evropy“ a zároveň jako geopolitická bariéra evropským demokratickým silám.

---

[72] Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus*, Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 118.

4. 2. 4. Ukrajina

Na závislost rusko-ukrajinských vztahů a ukrajinské domácí politiky, nebo spíše na pozici proruské politické špičky v politickém systému Ukrajiny již bylo upozorňováno mnohokrát. Ukrajina má však svá specifika.

Z hlediska politické příslušnosti lze totiž Ukrajinu rozdělit na „východní" a „západní". Na západní Ukrajině obyvatelstvo volí převážně ukrajinské a více demokratické strany, na východní Ukrajině mají větší podporu proruští kandidáti a strany.

Toto štěpení je dáno převážně tradičním ukrajinským nacionalismem, který se nejenže na západní Ukrajině udržel celá léta po dobu trvání Sovětského svazu, ale ještě prorostl i na východní Ukrajinu,[73] kde ale mají nacionalistické ukrajinské politické strany ovšem menší voličskou základnu.

Západoukrajinský patriotismus a demokratičtější cítění se projevily již při rozpadu Sovětského svazu, kdy západní Ukrajina jako jediná ze všech republik bývalého SSSR podpořila pobaltské státy Litvu, Lotyšsko a Estonsko v jejich snahách o secesi od svazu a bojkotovala ruské referendum o změně státního zřízení směrem k volnější federaci při zachování jednotného svazu.[74]

V opozici k demokratismu západní Ukrajiny stála (a dodnes stojí) ruská menšina, která se nachází převážně na východě země (zejména v Charkově, na Krymu) obecně ovlivněném Ruskem více než západ. Nemalá (dvacetiprocentní) ruská menšina hraje velkou roli v politice na Ukrajině (jakož i v ostatních dnes nezávislých zemích bývalého SSSR), a to nejen propagací a podporou Ruska obecně ve veřejném mínění, ale zejména politickou podporou proruských ukrajinských politiků.

Nacionalistická rétorika určité části etnických Rusů na Ukrajině způsobuje národnostní napětí mezi Rusy a Ukrajinci, popřípadě dalšími (zejména kavkazskými) etniky. Někteří z ukrajinských Rusů se dokonce odmítají považovat za národnostní

---

[73] Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 3.

[74] Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 4.

menšinu z toho důvodu, že pokládají Ukrajinu za nedílnou historickou součást Ruska a jeho územní integrity.[75]

Jiní etničtí Rusové žijící na Ukrajině opakovaně žádali ruskou vládu o větší podporu.[76] Měli přitom na mysli jak podporu své minority na Ukrajině, tak politickou podporu proruských politiků a obecně zintenzivnění rusifikačních snah ze strany RF.

Na druhou stranu je nutno přiznat, že existuje mnoho etnických Rusů žijících v nově nezávislých státech nebo v republikách Společenství nezávislých států, kteří považují za svou domovinu zemi, do níž imigrovali, a hodlají zde trvale zůstat i nadále.[77] Přitom statisíce Rusů odešly v devadesátých letech z nově nezávislých států zpět do Ruska.

Příčiny těchto extrémních rozdílů v chápání nové vlasti jako domova u ruské menšiny v zahraničí blíže analyzuji v oddíle 4. 3. a). Je však na místě připomenout, že se na utváření těchto diferencí významně podílela ruská zahraniční politika.

Přesto je vztah převážné většiny obyvatel Ukrajiny k Rusku je kladný. Historická rusifikace Ukrajiny a imigrace Rusů na její území totiž ovlivnila dnešní složení populace i (politickou) kulturu. Ruská menšina tak sice tvoří pouze pětinu ukrajinské populace, rusky ale (běžně) hovoří téměř polovina ukrajinského národa.[78]

SSSR se Ukrajinu jako jediný ze separujících se států nesnažil udržet silou nebo výhružkami jako v případě pobaltských republik, dokonce ani nebyla použita taktika podporování iredentismu nebo etnických rozbrojů jako v středoasijských zemích či v Osetii.[79] Hegemonistické snahy RF se zde zřetelně projevují v podpoře proruské politiky, což se odráží na vzájemných vztazích Ruska a Ukrajiny.

---

[75] Barrington, L. W., Herron, E. S., Silver, B. S*: The Motherland Is Calling: Views of Homeland among Russians in the Near Abroad*, World Politics, Vol. 55, No. 2, Jan., 2003, s. 301.

[76] Smith, G.: *The Post-Soviet States, Mapping the Politics of Transition,* New York, NY: Oxford University Press Inc., 1999, in: Romaniuk, S. N.: *Russian Diaspora Politics: Regional Security and the Russian Diaspora in Post-Soviet Space,* European Journal of Scientific Research, Vol.20, No.3, (2008), s. 515.

[77] Davis, S., Sabol, S. O.: *The Importance of Being Ethnic: Minorities in Post-Soviet States? The Case of Russians in Kazakhstan,* Nationalities Papers 26 (September 1998). , in: Barrington, L. W., Herron, E. S., Silver, B. S*: The Motherland Is Calling: Views of Homeland among Russians in the Near Abroad*, World Politics, Vol. 55, No. 2, Jan., 2003, s. 301.

[78] Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 6.

[79] Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 6.

Ruská federace se od počátku (tedy od rozpadu Sovětského svazu) snažila udržet svůj vliv na Ukrajině přátelským a nenápadným způsobem. Ten se projevoval zejména v obchodních vztazích, kdy „se Moskva naučila spoléhat na ekonomické tlaky, aby ovlivnila ukrajinskou politiku.“[80]

Počáteční „přátelský“ vztah Ruska k Ukrajině byl dán z velké části přístupem administrativy prezidenta Jelcina. Ukrajině byla například udělena několikamiliardová (v dolarech) půjčka. Na druhou stranu se ale majoritními vlastníky většiny zprivatizovaných akciových společností na Ukrajině stali Rusové, čímž ukrajinská ekonomika přešla do ruského vlivu.[81]

Rusko se přitom nadále nevzdávalo pokusů (leckdy úspěšných) o působení na ukrajinskou politickou scénu. Nejlépe je vidět vztah Ruska a ukrajinské politiky na prezidentských volbách. Dokud byl v letech 1994 - 2005 u moci proruský prezident Leonid Kučma,[82] vztahy s Ruskou federací byly na přátelské úrovni.

Bylo tomu tak zvláště z toho důvodu, že proruská ukrajinská vládnoucí elita ponechávala Rusku široké pole možností k uplatnění svého vlivu jak na ukrajinské vnitřní politiky (včetně energetické), tak i na trendy zahraniční politiky Ukrajiny.

Demokratické prozápadní zájmové skupiny se však nedemokratické rusofilní vládě vzepřely v roce 2004, kdy proevropská demokratická politická elita uspořádala tzv. Oranžovou revoluci, jejímž cílem byla demokratická reforma v zemi, potlačení ruského vlivu na ukrajinskou politiku a nastolení samostatného nezávislého ukrajinského politického kurzu.[83]

Vůdčími osobnostmi Oranžové revoluce a prozápadního stranického bloku byli Viktor Juščenko a Julia Timošenko se spolu s dalšími reformisty pokoušeli o změnu ukrajinské politické kultury směrem k liberálnějšímu prostředí již mnoho let před Oranžovou revolucí. Jejich snažení bylo omezováno politicky i ilegálními násilnými metodami. Vůdce opozice Juščenko a pozdější prezident Ukrajiny byl například těsně

---

80 Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 6.

81 Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 6.

82 *Country Profile: Ukraine*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102303.stm#facts).

83 *Country Profile. Ukraine*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102303.stm#facts).

před volbami v roce 2004 otráven neznámým pachatelem, přičemž podezřelou se jeví ukrajinská tajná služba napojená na RF.[84]

Nejen z tohoto příkladu je vidět, že nedemokratické Rusko používá autoritářské metody k odstraňování protivníků svých zájmů a zastrašování politické opozice v zahraničí. Jako geopolitický soupeř je Ruská federace díky těmto metodám ještě nebezpečnější.

Oranžová revoluce byla podle předsedy Komise pro mezinárodní záležitosti Státní Dumy RF K. Kosačeva z ruské strany chápána jako porážka ruské politické elity na Ukrajině.[85] Moskva proto zvolila k ovlivňování ukrajinské politiky novou taktiku, jež zahrnuje zejména ekonomické nástroje, například energetickou politiku.

Ústředním problémem vztahů mezi autoritářským Ruskem a demokratickými zeměmi je ruské ekonomické myšlení, které je úzce spojeno s uvažováním geopolitickým. Rusko nevidí mezinárodní obchod (s energiemi či jiným zbožím a službami) jako liberální obchodní směnu tak jako evropské státy,[86] ale považuje ruský export na Ukrajinu i dále do Evropy jako benefit udělovaný těmto zemím Ruskou federací, za nějž Rusko samozřejmě očekává reciproční benefity ne ve formě peněz, jak je v obchodě obvyklé, ale ve formě geopolitických ústupků.[87]

Zástupcům členských států Evropské unie proto zní bizarně stížnosti ruských státních představitelů o nedostatku vstřícnosti obchodních partnerů z EU i SNS a o jejich výdělcích na úkor RF. Takto například K. Kusačev hovoří o naprosto pochopitelných ruských nárocích na uplatnění vlivu RF v blízkém zahraničí výměnou za ruské dodávky energií a diví se, že Ukrajina i státy Společenství nezávislých států pokládají za politické vměšování do jejich vnitřních záležitostí, jež nemá nic společného

---

84 *Tests Confirm Yushchenko Poison*, BBC News, 2. 6. 2009, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5040378.stm).

85 Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 85.

86 Helm, D. (2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 34.

87 Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 87.

s běžným mezinárodním obchodem, jenž je těmito státy vnímán pouze v ekonomické dimenzi.[88]

Z realistického pohledu na mezinárodní vztahy je ale také nutno připustit Kosačevovu obhajobu ruských geopolitických zájmů v jeho tvrzeních o amerických zájmech a očekáváních totožných s ruskými. Kosačev se domnívá, že USA vyžaduje od zemí, s nimiž spolupracuje (například od Gruzie) rovněž politické ústupky za ekonomickou pomoc a kooperaci.

Protože Heartland je strategicky důležitým teritoriem obecně z celosvětového hlediska, nelze předpokládat, že by se o něj zajímala pouze ruská strana. Je přirozené, že hlavní ruský geopolitický protipól, (za nějž považuji USA, Čínu chápu v této oblasti jako druhořadou z pohledu geografického i při srovnání její ekonomické a vojenské kapacity), má na tomto klíčovém území stejný zájem jako Rusko.

Přitom USA se nemůže příliš angažovat o vlastní získání či ovládnutí daného prostoru eo ipso, ale spíše z důvodu potřeby zamezit Ruské federaci, aby jej opanovala ona, což by mělo strategické následky dotýkající se Evropy i USA a mohlo by to do značné míry ohrozit postavení těchto dvou mocností v mezinárodním společenství.

Badatel nesmí zapomínat na vlastní předpojatost, ale přesto neexistuje univerzální pohled na mezinárodní vztahy a mezinárodní politiku. Dívám–li se tedy na problematiku rusko-amerického střetu geopolitických zájmů ze svého evropského liberálně demokratického pohledu, jsem vedena ke konstatování rozdílnosti amerického a ruského přístupu ke geopolitice a k pronikání zájmů obou těchto velmocí do Heartlandu.

Zatímco Rusko je autoritářským státem prosazujícím kromě svých zájmů i autoritářské metody, Spojené státy implementují politiku zprostředkující jejich zájmy převážně liberálními způsoby.

I když tedy realista hodnotí americké i ruské geopolitické snahy o opanování Heartlandu jedním měřítkem, z evropského pohledu lze chápat ruské snahy za potenciálně nebezpečnější než americké, a to jak z hlediska ideologie, tak z hlediska geopolitiky.

---

[88] Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 87.

Nedemokratické hodnoty šířené Ruskem v blízkém zahraničí jsou již ze své podstaty protikladné liberální ideologii Evropské unie. Neméně závažný je však i protiklad geopolitických zájmů, kdy se země s největší rozlohou na světě snaží dále rozšiřovat svou sféru vlivu mimo jiné směrem k hranicím EU, což EU vidí jako hrozbu a spoléhá proto na svého nejsilnějšího spojence – USA.

Na Kosačevovo prohlášení je tedy možné odpovědět (z evropského či „západního" pohledu) argumentem o rozdílných metodách RF a Spojených států v přístupu k ovládání Heartlandu (respektive Rimlandu nebo jejich částí na území ruského blízkého zahraničí) a odlišných dopadech těchto přístupů na angažované státy (nacházející se v geopolitickém ohnisku zájmů obou velmocí).

Zatímco Rusko své zájmy prosazuje bez ohledu na demokracii a socioekonomický „wellfare" obyvatel zemí blízkého zahraničí, Spojené státy alespoň zohledňují uvedené hodnoty při obchodu i politických interakcích se státy Heartlandu i Rimlandu. Pro tyto země je pak výhodnější spolupracovat s USA než s Ruskem, jež za svůj bezohledný autoritářský přístup ještě očekává geopolitické ústupky.

Prodemokratické skupiny na Ukrajině se proto obracejí k Západu a k Evropské unii jako k hlavním politickým i ekonomickým partnerům. Po Oranžové revoluci a úspěšném nasměrování země k dokončení demokratické tranzice a k upevnění obchodních a diplomatických styků s Evropskou unií vztahy Ruska a Ukrajiny kvůli provedeným ukrajinským změnám rázem ochladly.

Ruský (politický) vliv samotný byl ale Oranžovou revolucí zmenšen. Proto se, když Kučmu u moci vystřídal Juščenko, ekonomický tlak Moskvy přiostřil. Přípravu Ukrajiny na vstup do Evropské unie vnímá Moskva jednoznačně negativně jako narušení svého vlivu v regionu a jako ekonomickou expanzi Západu.[89]

Podobně i zesílený od roku 2005 dialog s NATO zaměřený na vstup Ukrajiny[90] do aliance nepřispěl ke zlepšení rusko-ukrajinských vztahů. Potenciální přijetí Ukrajiny do NATO v budoucnosti bude konečným završením vymanění historického submisivního ruského partnera z vlivu Moskvy.

---

[89] Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 90.

[90] NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-7A2B1712-02529C8D/natolive/topics_37768.htm).

Na vývoj rusko-ukrajinských vztahů měl dopad i nástup nového prezidenta Ruské federace Vladimira Putina do funkce v roce 2000.[91] Putin klade totiž větší důraz na navrácení Ukrajiny do ruské sféry vlivu než jeho předchůdce Boris Jelcin. Putin se navíc cítí v politice méně omezovaný demokratickými hodnotami než jiní politici. Jedná spíše pragmatickým, machiavelistickým a autoritářským nedemokratickým způsobem.[92] Snaha o získání vlivu Ruské federace na Ukrajinu se za prezidenta Putina nezměnila, změnily se však poněkud prostředky a razance, jakými je vyjadřována.

Hlavními neoficiálními nástroji ruského nátlaku na Ukrajinu se stala ekonomika a energetické dodávky ropy a zemního plynu. Vymáhání ruských požadavků se v posledních letech vyznačuje větší vehemencí než tomu bylo před Oranžovou revolucí.

Rusko se oficiálně nestaví proti evropskému projektu Východního partnerství mezi EU, Běloruskem, Ukrajinou, Moldavskem, Arménií, Ázerbájdžánem a Gruzií, protože podle Kosačeva a dalších ruských představitelů není alternativou ke vstupu do Evropské unie.[93] De facto však tato instituce navazuje užší vztahy s dotčenými státy a z geopolitického hlediska tak Evropská unie rozšiřuje svou sféru vlivu na východ. Rusko se proto snaží různými způsoby ukrajinskému přijetí do EU zabránit.

Vyvrcholením mezinárodního napětí mezi Ruskem a Ukrajinou byly energetické lekce udělené Ukrajině Ruskem v letech 2006, 2007[94] a na přelomu roku 2008 a 2009. Rusko při prosazování svých politických cílů na Ukrajině (i jinde ve světě) používá ekonomické prostředky, jak bylo zmíněno výše, a mezi nimi ty strategicky nejdůležitější – ropu a plyn.[95]

---

91 Desai, P.: *Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin,* The Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, No. 1 (Winter, 2005), s. 91.

92 Desai, P.: *Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin,* The Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, No. 1 (Winter, 2005), s. 101.

93 Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 90.

94 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 17.

95 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 17.

Pokud nemůže Rusko využít politického vlivu, využívá prostředků ekonomických. [96] V praxi je pak znatelně vidět rozdíl mezi západní liberální ideologií a ruským autoritativním politickým systémem s nacionalistickým a expanzivním charakterem.

Po dobu existence Sovětského svazu byly dodávány energie všem satelitům ze SSSR za dotované ceny. Po zániku totalitního režimu se ceny musely přizpůsobit trhu. V roce 1999 Rusko učinilo definitivní krok k tržním cenám, přičemž prvními státy, kde byly tržní ceny zavedeny, byly nově nezávislé země.[97]

Dieter Helm si všímá odlišného vztahu Ruska k Ukrajině, zejména co se energetiky týče. „Ale pro Ukrajinu (a jiné subjekty se stejnými požadavky byly ceny energií vždy politické a koincidence Oranžové revoluce na Ukrajině a ztráta moci na ruském východě vyprovokovala zřejmé národní zájmy.“[98]

I podle expertů Evropské unie Marka Leonarda a Nicu Popescu nahrazuje Rusko evropské projekty založené na právní podstatě mocenskými prostředky, protože právo chápe jako „vyjádření moci.“[99] S liberální tržní politikou Evropy proto nemá energetická politika RF nic společného.

Rusko tak již roku 2005 navrhlo trojnásobné zvýšení cen zemního plynu z 50 na 160 dolarů za tisíc krychlových metrů. S Ukrajinou Moskva vyjednává nejen ceny za ropu, ale také tranzitní poplatky – za průchod plynu plynovody.[100] Ukrajina potom více než trojnásobné zvýšení cen plynu nemohla zvládnout zaplatit a nechtěla proto ruský návrh přijmout. Proto o rok později Ruská federace úplně zastavila dodávky zemního plynu na Ukrajinu na tři dny.

---

[96] Leonard, M., Popescu, N. (2007): *A Power Audit of EU-Russia Relations*, policy paper, on-line (http://www.scribd.com/doc/2576509/A-POWER-AUDIT-OF-EURUSSIA-RELATIONS), s. 2.

[97] Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 17.

[98] Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 23.

[99] Leonard, M., Popescu, N. (2007): *A Power Audit of EU-Russia Relations*, policy paper, on-line (http://www.scribd.com/doc/2576509/A-POWER-AUDIT-OF-EURUSSIA-RELATIONS), s. 2.

[100] Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 23.

Je nutné připomenout, že ukrajinsko-ruské energetické krize se týkají celé Evropy, která dostává třetinu svého plynu z Ruska. Z geopolitického hlediska se energetické vydírání Evropy Moskvou dotýká i USA, když se RF snaží manipulovat východní Evropou. Evropská unie i Spojené státy z tohoto důvodu daly za krize roku 2006 najevo značnou nelibost.

Rusko poté obnovilo dodávky a Ukrajina přistoupila na ruské požadavky. D. Helm označuje tuto energetickou krizi za trestání ukrajinského prezidenta Juščenka Ruskem za jeho prozápadní politiku.[101]

Na tomto místě je vhodné upozornit i na vazby ruské polostátní společnosti Gazprom ovládající třetinu evropského trhu na německou firmu Ruhrgas. Ekonomický vztah obou společností má kořeny v historii vztahů Sovětského svazu a Východního Německa, které mělo výjimečné postavení mezi ostatními satelity SSSR vycházející z tzv. „zvláštních vztahů" Sovětů a NDR. [102]

Tyto vztahy byly ještě posíleny v průběhu funkčního období prezidenta Putina, který jako bývalý operativec měl ve Německu četné kontakty, a to i mezi politickou elitou.[103] Na příkladě rusko-německých vztahů se opět ukazuje propojenost ekonomiky (zvláště energetiky) a politiky.

Není totiž možné přesně určit hranici mezi ekonomikou a politikou, respektive směr vlivu jedné disciplíny na druhou. Z ekonomického pohledu Dietera Helma je Rusko racionálním aktérem maximalizujícím své zisky. Politika může ekonomické interakce ještě dále ovlivnit, je ale druhotná. Z (geo)politického hlediska RF naopak využívá ekonomické faktory k posílení své politické nadvlády v Heartlandu.

Dále rusko-německá vazba potvrzuje předpoklad ruského pronikání do Rimlandu a Evropy jako jeho součásti. Tento jev je rozebrán blíže v příslušné kapitole.

Jak je vidět z předchozích odstavců, Rusko se pokouší ovlivňovat politiku Ukrajiny jak přímou politickou podporou, tak ekonomickými tlaky. Tímto faktickým narušováním suverenity a bezpečnosti Ukrajiny dává Ruská federace najevo svou

---

101 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 24.

102 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 34.

103 Desai, P.: *Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin,* The Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, No. 1 (Winter, 2005), s. 102.

tendenci k prosazení vlastního vlivu na Ukrajině, jež je jednou z územních součástí Heartlandu.

Důležitost Ukrajiny pro Rusko ze strategického a geopolitického hlediska podporuje také teorie „černé díry“ Zbigniewa Brzezinského. Podle ní je Ukrajina pro RF klíčovou součástí její sféry vlivu a již za Sovětského svazu byla hlavní součástí jeho impéria.[104] Konečná ztráta Ukrajiny, tedy vymanění se z ruského politického vlivu je tedy v konečném důsledku pro Rusko docela velkým problémem z politického i strategického hlediska.

Geopolitický význam Ukrajiny pro Rusko se projevuje i výše obsáhle rozebíranou podporou diaspory a značnou rusifikací ukrajinského obyvatelstva. RF si tímto způsobem zajišťovala etnickou a kulturní jednotu podstatné části Heartlandu nacházející se na území Ukrajiny.

Pokud považujeme za součást Heartlandu pouze východní část Ukrajiny, nabývá Mackinderova teorie ještě větší váhy, když si uvědomíme geografický rozsah ruského vlivu. Ten by pak sahal přesně na hranice strategicky klíčového prostoru Heartlandu.

Z Mackinderovy teorie logicky vyplývá, proč ruská sféra nepostupuje dále. Je totiž tlačena nazpět západní sférou vlivu, jež nedovoluje, aby Rusko opanovalo území, jehož důležitost je tímto takřka pozičním přetlačováním prakticky potvrzována.

4. 3. Středoasijské státy

4. 3. 1. Ruská diaspora

Kazachstán, Turkmenistán, Tádžikistán, Kyrgyzstán a Uzbekistán mají společné mnohé geografické, etnické a politické i kulturně-historické znaky, proto jsou souhrnně nazývány jako středoasijské státy. Teritorium všech středoasijských států náleží zeměpisně převážně do prostoru Heartlandu. Budu se všemi těmito zeměmi zabývat naráz v této podkapitole, protože jsou si velmi příbuzné i co se týče vztahů s Ruskem a v geopolitice obecně.

Když tedy budu uvádět některá fakta o jedné nebo několika z těchto zemí, budou pravděpodobně platit i o zbytku středoasijských států díky jejich vzájemné podobnosti. Abych se nemusela opakovat, budu u daných jevů vždy uvádět odkazy i na jejich souvislosti v ostatních státech regionu.

---

[104] Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 99.

Stejně jako na Ukrajině se ve středoasijských státech projevuje ruský vliv v mnoha dimenzích, kromě politické i v sociální, demografické a ekonomické. V Kazachstánu navíc žije početná třicetiprocentní ruská menšina.[105] Avšak jako v případě Ukrajiny, ani tady není ruská minorita politicky a názorově jednotná. V ostatních státech střední Asie není ruská minorita tak velká, například v Kyrgyzstánu žije cca 12,5% Rusů,[106] v ostatních zemích regionu kolem 4%. Při rozboru ruské diaspory ve středoasijském regionu se proto zaměřím převážně na Kazachstán.

K vysoce nejednotnému teritoriálnímu a patriotickému či nacionalistickému vnímání Ruska jeho (bývalými) občany přispěla nemálo i ruská rozporuplná politika. Ta nebyla uplatňována pouze vůči Kazachstánu a jeho obyvatelům, ale vůči všem nově nezávislým zemím. V jejím rámci bylo nejprve široce propagováno udělování ruské občanství pro navrátilé (etnické) Rusy z okolních států bývalého Sovětského svazu.[107]

Zhruba jeden milion Rusů tedy po rozpadu SSSR v průběhu 90. let odešel zpět do Ruska,[108] přitom jich však stále dost zůstalo v Kazachstánu, který již považují za svůj domov.

Když se však posléze zjistilo, že natolik početné skupiny, jež se začaly z blízkého zahraničí vracet do Ruské federace, není v silách ruského státu už dále přijímat, se státní propaganda obrátila k těm, kteří zůstali v nově nezávislých státech. Ruská federace podporovala na některých strategických územích (například v jižní Osetii) nacionalistické a separatistické tendence.[109]

Jak politika rozdávání občanství, tak politika podpory[110] zahraničních Rusů přinesla ovoce v podobě radikalizace nacionalistických skupin ve strategicky významných (hlavně) pohraničních oblastech. Nejviditelnější byly posléze etnické a politické

---

105 CIA World Factbook: *Kazakhstan*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html#People).

106 CIA World Factbook: *Kyrgyzstan*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html).

107 Smith, G.: *Transnational Politics and the Politics of the Russian Diaspora*, Ethnic and Racial Studies, Vol. 22, Issue 3, May 1999, s. 503.

108 Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 110.

109 Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 4.

110 Smith, G.: *Transnational Politics and the Politics of the Russian Diaspora*, Ethnic and Racial Studies, Vol. 22, Issue 3, May 1999, s. 504.

nepokoje kromě Čečenska v Abcházii a v jižní Osetii, kam na dotvrzení ruských ambicí vtrhla v roce 2008 ruská vojska.

Ačkoliv se na první pohled může zdát, že téma ruské politiky ve vztahu k zahraničním Rusům je v celkovém záběru zahraniční politiky podřadné, ruská pětadvacetimilionová[111] „diaspora", tedy emigranti v cizině, především v blízkém zahraničí, má značný vliv na vztahy RF k okolním zemím.

„Diaspory mohou mít významný vliv na domácí i zahraniční politiku států." Politika podporování diaspor často způsobuje radikalizaci iredentistických či separatistických snah daného regionu v cizím státě za účelem jeho připojení k domovské zemi menšiny. Některé státy pak záměrně využívají své diaspory v cizině a jejich podněcování k patriotismu jako taktiku pro anexi cizích území.

Jako příklad toho postupu v praxi lze uvést třeba anexi sudetských Čech hitlerovským Německem. Někdy i nestátní aktéři užívají tento osvědčený způsob k prosazení svých územních či nacionalistických nároků. Zde je možné jmenovat například osídlování palestinských teritorií izraelskými radikálními skupinami z Bloku věrných (Guš emunim) apod.[112]

Do Kazachstánu a celé střední Asie proudili ruští imigranti po čtyři staletí. Byli mezi nimi převážně zemědělští námezdní dělníci, svobodní kulaci z Ruska či z Ukrajiny, později také vysloužilí vojáci z rusko–tureckých válek. Mnoho Rusů, Bělorusů, Ingušů, Čečenců a dalších Slovanů, asiatů i příslušníků kavkazských národů bylo též vyhoštěno po bolševickém puči roku 1917 a posléze za stalinského teroru.[113]

Kromě deportací množství imigrantů ze SSSR, o jejichž základní potřeby bylo potřeba se postarat, působila sovětská vláda kavkazským republikám těžkosti i v jiných sférách. Ekonomika těchto států se stala závislou na Sovětském svazu a na exportu několika málo surovin, což v pozdějších letech při nedostatku klíčových zdrojů

---

111 Romaniuk, S. N.: *Russian Diaspora Politics: Regional Security and the Russian Diaspora in Post-Soviet Space,* European Journal of Scientific Research, Vol.20, No.3, (2008), s. 508.

112 Čejka, M. (2002): *Izraelské osady – nebezpečná sousedství***,** on-line text (http://www.infoservis.net/art.php?id=1024418689).

113 Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 105.

zapříčiňovalo v Kazachstánu i jinde vleklé krize a hladomory. Například v Kazachstánu zemřelo v letech 1932 – 1933 40% etnických Kazachů na hladomor.[114]

Ekonomické propady, hladomory a další strádání obyvatel středoasijských států se potom odrážely i na jejich demografické struktuře, takže Kazachstán i další republiky byly tímto způsobem čím dál více rusifikovány.

Po nástupu Vladimira Putina do funkce prezidenta Ruské federace začala být ruská národnostní menšina v Kazachstánu (i v ostatních zemích blízkého zahraničí) podporována výrazněji. Byly jí přiděleny dotace na propagaci ruského jazyka a kultury. Nelze pravděpodobně přehnaně démonizovat Rusko a přímo tvrdit, že se ruská vláda snaží plošně rusifikovat blízké zahraničí, nicméně vysoký procentuální podíl ruského obyvatelstva v blízkém zahraničí, jež je součástí Heartlandu, má samozřejmě pro Moskvu svůj význam, jak bylo zmíněno výše.

Tento fakt pochopil zvláště prezident Putin a jeho administrativa, která účelově využívá ruskou diasporu v zahraničí k ovlivňování domácí politiky zemí blízkého zahraničí v ruský prospěch.[115] Silná ruská menšina má potom samozřejmě i jistý vliv na prosazování rozhodnutí v zahraniční politice.

Ruská vláda razí taktiku maximálního možného zvýšení podílu ruského (či rusifikovaného) obyvatelstva v Heartlandu, což je vidět nejen z podpory ruské zahraniční menšiny, ale i z menšinové politiky v samotném Rusku, kde jsou etnické menšiny pocházející ze střední Asie, tedy z Kazachstánu a dalších států regionu diskriminovány a ostrakizovány.

V následující podkapitole se proto budu ve stručnosti zabývat menšinovou politikou Ruské federace a poukážu na spojitost tohoto problému s otázkou ruské diaspory v zahraničí.

4. 3. 2. Menšinová politika RF

Politika nacionalizace Rusů v blízkém zahraničí je úzce spojena s vnitřní ruskou menšinovou politikou. Snaha o sociální a někdy i fyzickou likvidaci národnostních

---

[114] Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 106.

[115] Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 116.

menšin vedla k preferenci ruského (slovanského) etnika v Rusku[116] a k jeho podpoře na celém území Heartlandu. Cílem těchto snah bylo přirozené ovládnutí teritoria Heartlandu nebo alespoň jeho větší části.

Etnickou rusifikací obyvatel RF (minimálně ve smyslu preference etnických Rusů před ostatními etniky, např. tatarskými, kavkazskými) má být dosaženo národnostní integrity RF a tedy snazší politické manipulaci ruských menšin v (blízkém) zahraničí. Jsou-li preferováni Rusové v Rusku, dává to početným ruským menšinám například v Litvě zvýšený pocit vlastenecké příchylnosti k RF. Pravděpodobnost prosazení ruských zájmů v nově nezávislých státech ať už přímo z ruské strany nebo prostřednictvím ruských menšin se tak mnohonásobně zvyšuje.

Scott Romaniuk upozorňuje na souvislost mezi ruským vnímáním prestiže a moci a rusifikací, respektive ruskou diasporou. Po zániku Sovětského svazu nemohla Moskva připustit možnost dalších secesí od ruského území a etnické diferenciace uvnitř národa.

Některé autonomní republiky v Ruské federaci žádaly větší stupeň nezávislosti, jiné (Čečensko) přímo vyhlásily samostatnost. Rusko muselo podniknout kroky k zachování vlastní územní integrity. Na druhou stranu však v RF žili desítky let naprosto asimilovaní příslušníci národnostních minorit, kteří nekladli žádné politické požadavky a neorganizovali se v zájmových skupinách. Přesto ruská vláda přijala opatření v rámci své menšinové politiky i proti těmto neangažovaným občanům.

V Rusku se po rozpadu SSSR státní politice podařilo „vytvořit“ menšiny tím, že v populaci byl uměle pěstován pocit etnické odlišnosti a minority se tak po letech méně problematického soužití s etnickou ruskou většinou za komunistického režimu dostaly do popředí politického zájmu.[117]

Od rozpadu Sovětského svazu se podmínky ruských občanů jiných etnik než slovanských (tedy především zakavkazských, středoasijských a ugrofinských) viditelně zhoršily v politické sféře, na trhu práce i ve sféře sociální, kde jsou díky sílícím nacionalistickým tlakům vystavováni častým útokům.

---

116 Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy*, Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 104.

117 Romaniuk, S. N.: *Russian Diaspora Politics: Regional Security and the Russian Diaspora in Post-Soviet Space,* European Journal of Scientific Research, Vol.20, No.3, (2008), s. 510.

Zvýšená rusifikace Ruské federace a diskriminace „neruských" etnik je zapříčiněna mimo jiné pocitem ztráty ruského postavení jednoho ze dvou vládnoucích národů, nacionalizací politické soutěže i nacionalizací sociální a ekonomické sféry.[118] V následujících odstavcích rozeberu tyto tři aspekty národnostní politiky Ruska podrobněji a konkrétněji.

V ekonomické oblasti jsou příslušníci uvedených etnik, tedy například Arméni, Inguši, Estonci, Litevci, Lotyši, Kazachové a Gruzínci diskriminováni na pracovním trhu, zabavováním majetku a vysídlováním.[119]

Nacionalistické a etnicky či rasově motivované útoky na příslušníky národnostních menšin v Ruské federaci jsou páchány státními i nestátními aktéry. Státní aktéři, tedy bezpečnostní složky ruského ministerstva obrany a ministerstva vnitra jsou neustále kritizovány za násilí na čečenských obyvatelích.[120] Toto násilí je někdy motivováno rasově, často ale i politicky, přičemž oba druhy motivace přispívají k potlačování práv „neruského" etnika v RF a tím pádem vyjadřují snahu o rusifikaci celého území Ruska.

Mocenská expanze Ruska ve smyslu ruského etnika na území Heartlandu je zde zřejmá. Tradiční ruská expanzívnost je v současných etnických konfliktech v Ruské federaci ještě umocněna ztrátou ruského postavení supervelmoci v bipolárními světě, jak upozorňuje Leokadia Drobizheva.

Nestátními pachateli etnických útoků jsou převážně různé nacionalistické až nacistické ruské skupiny, příslušníci hnutí Skinheads apod. Příkladem etnického násilí páchaného těmito skupinami mohou být nepokoje v městě Kondopoga.[121] Za rok 2007 bylo podle Centra lidských práv SOVA spácháno v Moskvě 132 rasistických útoků, při nichž zahynulo 21 lidí.[122]

---

[118] Drobizheva, L.: *Russian Ethnic Attitudes in Changing Political Situation,* Economic and Political Weekly, Vol. 28, No. 51 (Dec. 1993), s. 2833.

[119] Výbor pro eliminaci rasové diskriminace (CERD), 2008, zápis ze 73. jednání, on-line(http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/AdvanceVersion/CERDRussianFederationLOI73.pdf).

[120] *Country Profile: Russia*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102275.stm).

[121] *Russia Town Hit by Race Violence*, BBC News, 6. 9. 2009, on-line (http://www.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish/newsenglish/witn/2006/09/060906_russia_racism.shtml).

[122] Bessonov, K.: *City Official Warns on "Explosive" Racism*, The Moscow News, 11.10.2007, on-line (http://www.mnweekly.ru/local/20071011/55281933.html).

Na souvislost etnicky motivovaného násilí se státní politikou upozorňovala investigativní žurnalistka týdeníku Novaya Gazeta Anna Politkovská, která byla roku 2006 zavražděna.[123] Podnět pro její vraždu je (zatím neprůkazně) připisován vládním kruhům. Články Politkovské[124] i její záhadně vyšetřovaná a souzená smrt podporují moji hypotézu o rusifikaci Ruska a nepřímé vládní podpoře etnického násilí.

V politické oblasti se projevuje vládní politika rusifikace přímo, ať již skutky, nebo lhostejností. V roce 2002 byl například Dumou schválen zákon o extremismu, který de facto vůbec neřeší problém xenofobního násilí, ale podle kritiky lidskoprávních organizací je spíše zaměřen na podporu ruské byrokracie a diktatury.[125]

Ruská vláda a její exekutivní aparát dále omezuje diskriminujícími činy aktivisty za práva menšin a jejich aktivity. Například v roce 2005 nebyli čečenští aktivisté směřující do Štrasburku na summit Rady Evropy dovoleno opustit území Ruské federace. Navíc jim byly zabaveny pasy.[126]

Zvyšující se uvědomění etnických rozdílů a zvýšené xenofobie se odráží i na volebních výsledcích extremistických stran, tedy především Liberálně demokratické strany Ruska, volebního bloku V. Žirinovského. V ruských administrativních celcích s větším procentuálním podílem jiných než slovanských (ruských, běloruských či ukrajinských) etnik je volební podpora extremistické LDPR vyšší. Výzkumy dokazují, že příčinou větší xenofobie v oblastech, kde je vyšší zastoupení minorit, není jejich neoblíbenost, jako spíše strach o budoucnost Ruska a o národní identitu.[127]

Národní identita Rusů utrpěla již po rozpadu Sovětského svazu, kdy jeho obyvatelé pociťovali šok ze ztráty velmocenského postavení.[128] Tento šok se promítl i do zahraniční politiky, kde se Rusko stáhlo na jednu dekádu do ústraní a nesnažilo se příliš okázale převádět své mocenské ambice, jež byly světu opět připomínány od nástupu prezidenta Putina do funkce.

---

123 Cheliseva, V.: *Rehearsal for Murder, The Politkovskaya Trial,* Novaya Gazeta, 9.12.2008, on-line (http://en.novayagazeta.ru/data/2008/89/00.html).

124 Politkovská, A.: *Ruský deník*, Jota, Brno 2007.

125 *Russia Passes Extremism Law*, BBC News, 27. 6. 2002, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2069309.stm).

126 Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (http://www.diskriminace.info/dt-kalendar/archiv.phtml).

127 Alexseev, M. A*.: Ballot-Box Vigilantism? Ethnic Population Shifts and Xenophobic Voting in Post-Soviet Russia,* Political Behavior, Vol. 28 Issue 3, Sep 2006, s. 232.

128 Drobizheva, L.: *Russian Ethnic Attitudes in Changing Political Situation,* Economic and Political Weekly, Vol. 28, No. 51 (Dec. 1993), s. 2833.

I tady vidíme, že národní identita je pojem, který není pouze součástí vládní rétoriky, ale je také součástí politické kultury minimálně u určité části obyvatelstva RF. Ruská vláda pak umí dovedně národnostního cítění etnických Rusů využívat k prosazení idey jednotného ruského národa na území Ruské federace i celého Heartlandu.

Výhodou etnicky jednotného Ruska pro ruskou vládu je snazší politická mobilizovatelnost, protože příslušníci stejného etnika mají podobné zájmy a potřeby narozdíl od národnostně diferencovaného státu.

Menšinová politika Ruské federace má za cíl co největší rusifikaci země, což souvisí z geopolitického hlediska s politikou podpory ruské diaspory v zahraničí. Oba prostředky prosazování ruských zájmů totiž slouží k rusifikací převážné části Heartlandu, což přináší Moskvě výše uvedené výhody, tedy snazší manipulovatelnost ruským národem i národy středoasijskými a větší moc nad územím Heartlandu.

4. 3. 3. Energetická bezpečnost

Dalším prostředkem uplatňování ruského vlivu na území středoasijských států je energetická politika. Rusko přivádí plyn do Evropy jako dominantní dovozce z oblasti Kaspického moře. Má tedy proto nutný zájem na udržení závislosti a submisivního postoje středoasijských států, čehož dosahuje ekonomickými prostředky i politickým nátlakem.

Navíc stále existují spory mezi Ruskem a čtyřmi středoasijskými státy sousedícími s Kaspickým mořem (Ázerbajdžánem, Íránem, Turkmenistánem a Kazachstánem) o rozdělení zdrojů nacházejících se v jezeře. Rusko našlo společnou pozici s Ázerbajdžánem a Kazachstánem. Proti nim stojí Írán, který by díky jimi navrhovanému dělení podle centrální linie získal nejmenší procento rozlohy Kaspiku.[129]

Rusku záleží na dořešení této otázky, jež ruským společnostem (zejména polostátnímu Gazpromu a Lukoilu) může přinést zvýšení zisku. Podobně RF potřebuje i zachovat úzké obchodní vazby s kaspickými i s ostatními středoasijskými státy. Ekonomické vztahy v tomto případě slouží politickým cílům, i když v mnoha případech tomu může být i naopak.[130]

---

129 Svobodná Evropa (http://www.rferl.org/content/article/1101979.html).

130 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 34.

Středoasijské státy, zejména Kazachstán, Turkmenistán a Ázerbájdžán mají rovněž rozsáhlé nerostné bohatství, k němuž si Rusko po rozpadu SSSR a osamostatnění těchto zemí muselo zajistit přístup.[131] V roce 1995 proto RF navrhla projekt celní unie, do níž vstoupily také Kazachstán a Bělorusko. Později, v roce 1997 se připojil Kyrgyzstán a roku 1999 Tádžikistán.[132]

Graham Smith upozorňuje na ekonomickou dimenzi těchto užších vztahů v rámci Společenství nezávislých států. Ekonomické nástroje zahraniční politiky jsou podle něho součástí nové eurasianistické geopolitiky tzv. „demokratické" nebo „etatistické"vlny.[133]

Energetická politika a upevňování ekonomických a obchodních vztahů se staly jedněmi z nejvýznamnějších prostředků ruské zahraniční politiky ve střední Asii.

4. 3. 4. Politický vliv Ruska

V mnoha středoasijských státech stejně jako v zakavkazských republikách po zániku SSSR vypukly občanské nepokoje, etnické čistky a poté byli v často zfalšovaných volbách zvoleni proruští vůdci. V Tádžikistánu je prezidentem Emomali Sharipovich Rakhmon, několikrát zvolený v neférových volbách. I když Rakhmon v poslední době propaguje tádžickou národní identitu, je to neokomunistický proruský politický vůdce s napojením na staré komunistické sovětské struktury v RF, jimiž byl podporován v boji proti tádžickým muslimům v polovině devadesátých let.[134]

Rusko má od roku 2004 v Dušanbe vojenskou základnu s několika tisíci vojáky. Řídí v Tádžikistánu rovněž vesmírnou observatoř postavenou Sověty. Rusko se takto pravděpodobně snaží balancovat americkou přítomnost na Středním Východě.[135] Již

---

131 Helm, D.(2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on – line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf), s. 6.

132 Smith, G.: *The* M*asks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism.* Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 489.

133 Smith, G.: *The Masks of Proteus: Russia, Geopolitical Shift and the New Eurasianism.* Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 488.

134 Hiro, D.: *The Tajik Conflict: A Running Sore for Russia*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 18 - 19, (May 1995), s. 986.

135 *Country Profile: Tajikistan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296639.stm#leaders).

Jelcin nazýval Tádžikistán „předsunutá ruská základna.“[136] Rusko využívá Tádžikistán nejen pro boj s muslimy a etnické čistky, ale i jako geopolitickou hráz proti americkému vlivu, který se projevuje v Afgánistánu, Pakistánu, Iráku i jinde ve střední Asii.

V Uzbekistánu je prezidentem též bývalý komunistický hodnostář Islam Karimov vládnoucí ve stejném autoritativním stylu jako Rakhmon v Tádžikistánu. Přestože Uzbekistán umožnil americkým silám využívat příhraniční opěrné základny pro válku v Afghánistánu, Karimov prohlásil Rusko za „nejspolehlivějšího uzbeckého spojence a přítele.“[137]

I v Kazachstánu vládne proruský bývalý komunista Nursultan Nazarbayev a i zde je politický systém autoritativní. S Ruskem Kazachstán úzce spolupracuje. Podobně i v Turkmenistánu nedemokraticky vládne Kurbanguly Berdymukhamedov. Turkmenistán je též ruským spojencem. Kyrgyzstánský autoritativní prezident Kurmanbek Bakiyev nejprve umožnil USA a NATO využívat ve své zemi letiště pro operace v Afghánistánu, ale v roce 2009, kdy frekvence bojů vzrostla, ji nechal uzavřít.[138]

Všechny středoasijské státy mají nedemokratické politické systémy, často neokomunistické a autoritativní charismatické vůdce. Napojení na bývalý sovětský svaz a jeho politiky je prokazatelné, i když středoasijské země dříve spolupracovaly s USA v oblasti energetiky a při podpoře války v Afghánistánu. Všechny tyto země jsou členy Společenství nezávislých států a některé pojí s Ruskem i užší vazby v rámci ekonomických organizací či celní unie.

Středoasijské státy v minulosti projevily jisté snahy o vymanění z ruského vlivu. V polovině devadesátých let se skupina zemí (Uzbekistán, Turkmenistán, Ázerbájdžán, Kazachstán, Gruzie) vedená Ukrajinou pokoušela potlačit ruské úsilí o využití Společenství nezávislých států jako prostředku politické integrace.[139] Nicméně v poslední době ruské tlaky převládly. Svou roli ve změně zahraničně-politického směřování středoasijských států sehrála pravděpodobně i válka v Gruzii roku 2008 a

---

136 Hiro, D.: *The Tajik Conflict: A Running Sore for Russia*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 18 - 19, (May 1995), s. 986.

137 *Country Profile: Uzbekistan,* on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1238242.stm#overview).

138 *Country Profile: Kyrgyzstan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296485.stm#leaders).

139 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 118.

důsledné použití vojenské síly Ruska. (Po ruské invazi do Gruzie v roce 2008 Gruzie vystoupila ze Společenství nezávislých států.)

Zpráva (či doporučení evropské policy) Marka Leonarda a Nicu Popescu pro Evropskou radu zahraničních věcí poukazuje nejen na ekonomickou závislost mnoha zemí na Ruské federaci, ale i na politický vliv, jenž se stává ideologickou alternativou západního světa i Evropské unie.[140]

Ruská ideologie je oproti demokratickým a liberálním tezím Západu autoritativní a postavená na ideji vlády silného státu v domácí politice a silného Ruska na mezinárodní půdě, tedy zejména v regionu blízkého zahraničí.

Silný vliv Ruské federace ve střední Asii je zapříčiněn ruskou potřebou vyrovnávat americký vliv na Blízkém Východě.[141] V rozlehlém regionu Blízkého a Středního Východu se tak střetává uvnitř Heartlandu americká a ruská geopolitická sféra vlivu. Tyto oblasti jsou oddělovány Íránem, jenž je pouze v nepřímém vlivu Ruska, Gruzií, jež se orientuje nyní výhradně prozápadně, a Arménií s Ázerbájdžánem, dvěma zeměmi, které by nebyly nejspíše Rusku zavázané politicky, kdyby na něm nebyly ekonomicky závislé.

4. 4. Írán

Írán je nesilnější současnou mocností v regionu Blízkého Východu z ekonomického, vojenského i politického hlediska. Má také nezanedbatelné množství nerostných zdrojů. (9% světové ropy se nachází na íránském území.[142] Írán je také v pořadí druhou zemí s největšími zásobami zemního plynu na světě.[143])

Protože Irák je od americké invaze v roce 2003[144] zcela ve vlivu USA a Západu, Rusko minimálně ve střednědobém časovém horizontu ztratilo možnost na získání vlivu v této zemi. Obrací se proto k Íránu s podporou budování jeho nukleárních zařízení.[145]

---

[140] Leonard, M., Popescu, N. (2007): *A Power Audit of EU-Russia Relations*, policy paper, on-line (http://www.scribd.com/doc/2576509/A-POWER-AUDIT-OF-EURUSSIA-RELATIONS), s. 2.

[141] *Country Profile: Tajikistan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296639.stm#leaders).

[142] *Country Profile: Iran*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/790877.stm).

[143] Hiro, D.: *Iran, America and Other Major Powers*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 27, (July 1995), s. 1662.

[144] *Country Profile: Iraq*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/791014.stm#facts).

Írán je ohniskem střetu Spojených států, Ruska i Číny. USA stále tlačí na Rusko i Čínu, aby Íránu nedodávaly součásti pro jaderná zařízení, která v poslední době Írán ostentativně buduje.[146]

Jeho hlavním soupeřem je pak Izrael, země, jež s největší pravděpodobností vlastní jaderné zbraně. Oba státy mají nyní rakety středního dostřelu, jimiž jsou schopny se navzájem zasáhnout. Blízkých Východ celkově je geopolitickým ohniskem střetu.[147]

USA i další západní země se proto snaží situaci v regionu stabilizovat prostřednictvím diplomatických tlaků na Izrael a ekonomických sankcí proti nedemokratickému Íránu. V roce 2002 prohlásil bývalý americký prezident George W. Bush Írán za část „osy zla", tedy zemi konstruující jaderné zbraně a podporující terorismus.

Pro Rusko by spojenectví s Íránem bylo z geopolitického hlediska výhodné, protože by pomocí této regionální mocnosti mohlo vyrovnávat americký vliv v Iráku i jinde na Blízkém Východě. Navíc díky velmi výhodnému íránskému strategickému postavení (Írán leží u Kaspického moře v centru mezi Blízkým a Středním Východem) může své spojence odměňovat nejen v energetice ale i jako strategický spojenec.[148]

Rusku se již povedlo získat Írán na svou stranu v otázce ruského konfliktu s muslimy v Čečensku, kdy šíitský Írán prohlásil, že záležitost je ruským vnitropolitickým problémem. Podobně i při dělení Kaspického moře Írán několikrát stál na ruské straně.[149]

Nicméně zatím se Rusku nepodařilo docílit plného spojenectví s Íránem. Zbiniew Brzezinski však poukazuje na nebezpečí takové dlouhodobé aliance. „Ačkoli dlouhodobá rusko-čínská a rusko-íránská aliance dost dobře nepřicházejí v úvahu, Spojené státy by se evidentně měly vyhnout takové politice, která by Rusko odvrátila od žádoucí geopolitické volby."[150]

---

145 *Country Profile: Iran*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/790877.stm).

146 Hiro, D.: *Iran, America and Other Major Powers*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 27, (July 1995), s. 1662.

147 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 53.

148 Hiro, D.: *Iran, America and Other Major Powers*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 27, (July 1995), s. 1662.

149 Hiro, D.: *Iran, America and Other Major Powers*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 27, (July 1995), s. 1662.

150 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 122.

4. 5. Pobaltí

Vstup Litvy, Lotyšska a Estonska hodnotila Moskva ještě negativněji než vstup ostatních států do NATO. Rozpad Sovětského svazu začal odtržením pobaltských republik. Litva, Lotyšsko ani Estonsko později nevstoupily ani do Společenství nezávislých států. I když měly hluboké ekonomické vazby s bývalým SSSR, upřednostnily nezávislost, protože v jejich domácí politice převládly nacionalistické tendence a odpor k jakékoliv integraci s Ruskem.[151]

Ruská nespokojenost se ztrátou geopoliticky důležitého území s dlouhým pobřežím u Baltického moře se projevovala v oficiální rétorice o vykořisťování ruské menšiny pobaltskými nacionalisty. (Ruská menšina tvoří v Estonsku 25.6%,[152] v Lotyšsku 29,6%[153] a v Litvě okolo 6%.[154])

Pobaltské republiky přesto cílevědomě směřovaly do západních ekonomických, politických i obranných struktur. Roku 2004 přistoupily k Evropské unii (spolu s Českou republikou, Maďarskem, Polskem, Slovenskem, Slovinskem, Maltou a Kyprem).[155] Roku vstoupily do NATO.[156]

Zařazením pobaltských států do západoevropských a transatlantických struktur Rusko ztratilo zbytek vlivu, jejž mohlo v těchto zemích prostřednictvím politiky či ruské diaspory projevovat. (Nikoliv nezbytná energetická závislost na Rusku je záležitostí celoevropské energetické politiky Evropské unie.)

---

151 Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus,* Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 117.

152 CIA World Factbook: *Estonia*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html).

153 CIA World Factbook: *Latvia*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html).

154 CIA World Factbook: *Lithuania*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lh.html).

155 Evropská unie (http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_2/index_cs.htm).

156 NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-4FD6D966-5D6503D4/natolive/topics_49212.htm).

5. Ruské ambice v oblasti Heartlandu ve sféře domácí politiky RF

V tomto oddíle se budu zabývat zkoumáním reality ruské domácí politiky a budu hledat stopy vlivu Mackinderovy teorie Heartlandu v ní. Podle mého implicitního předpokladu má tato teorie jistý vliv na domácí politiku v RF i na myšlení ruských obyvatel (zejména etnických Rusů), což hodlám verifikovat analýzou ruských reálií v této sféře.

Výzkumy ukazují, že většina Rusů (57%) je přesvědčena o tom, že Ruská federace se stane postupem doby světovým vůdcem na poli mezinárodní politiky. Tři čtvrtiny ruských občanů pak navíc věří, že státy Západu by zaujaly v takovém případě k Rusku nepřátelský postoj.[157]

Na druhé straně se také dvě třetiny Rusů přiklání na zahraničně-politickém poli k orientaci na blízké zahraničí místo na Evropu. Tato tendence je přitom závislá na věku respondentů, jejich národní identitě a na vlastenecké hrdosti.[158]

Tuto pozici většiny Rusů je třeba chápat v kontextu současné ruské politiky. Ruský politický systém je autoritativní, nedemokratický. Do převážné části médií proniknou pouze mainstreamové politické názory. Za vlády prezidenta Putina i jeho následovníka Medvěděva se dále zvýšila centralizace státní správy a míra demokratičnosti institucí se snížila.

Ruští občané žijí v atmosféře strachu z čečenských, ingušských a dalších teroristů a často i ve strachu ze státní moci. 65% Rusů se domnívá, že státní instituce nedodržují zákon a mají strach ze zneužití moci vládními orgány.[159]

Protože Rusko nemá za celou dlouhou dobu své historie žádnou zkušenost s demokracií, je vnímání politiky u občanů u politiků značně odlišné od západního pojetí demokracie. Mnoho lidí je s nestabilní politickou situací nespokojeno, nedokáže však své zájmy formulovat. Signifikantní část občanů přiznává, že se jí nedostává potřebného množství relevantních a pravdivých informací o politice, ekonomice i dalších oblastech

---

157 Eurasia Centre: *Voices from Russia II: What the Russian Middle Classes think about their own Country and about Europe*, EU-Russia Review, Issue 4, 2008, s. 2.

158 Munro, N., Rose, R.: *Do Russian See Their Future in Europe or the CIS?,* Europe – Asia Studies, Vol. 60, No. 1, January 2008, s. 49.

159 Eurasia Centre: *Voices from Russia II: What the Russian Middle Classes think about their own Country and about Europe*, EU-Russia Review, Issue 4, 2008, s. 8.

života v Ruské federaci.[160] Hlas opozice, která je příliš slabá a roztříštěná, je snadno přehlušován vládními médii a zatlačován do pozadí populární osobností nynějšího premiéra Putina.

Zvůle vládních bezpečnostních složek nemíří plošně, ale vybírá si své oběti v příliš malém měřítku na to, aby byli občané pobouřeni natolik, že by se zmohli na skutečný organizovaný odpor a prosadili požadavky opozice. Jako téměř ve všech nedemokratických autoritativních režimech je tak většina obyvatel pasivní k politickému dění,[161] a svůj politický postoj formuje pomocí informací přijímaných z médií a z oficiálních vládních stanovisek.

V Rusku také pokračuje dědictví studené války – protizápadní a protiamerická rétorika nedemokratického Kremlu. Oficiální „putinovská" propaganda se pak setkává s upřímnou podporou ruského lidu.[162]

Malá část ruského národa nesouhlasící s „Putinovým režimem" dříve nebo později bude mít díky své politické orientaci problémy.[163]

Až 90% Rusů podporovalo Putinovo (či Medvěděvovo) tažení do Jižní Osetie v létě roku 2008.[164] Jak už bylo naznačeno výše, masové sdělovací prostředky šířící oficiální provládní a populistické teze mají na utváření ruského veřejného mínění rovněž nemalý podíl. Nicméně podpora většiny ruských občanů autoritativnímu premiérovi a nevýraznému prezidentovi vychází především ze zmíněného populistického rysu Putinovy i „putinovské" politiky i rétoriky.

Zatímco Sovětský svaz předkládal svým obyvatelům doktríny, jimiž měli věřit, a jež měli poslušně opakovat, i když tyto lži a ideologické deklarace svou falešností a nepravděpodobností bily do očí, Putinův režim zásadně lidem tvrdí to, co chtějí slyšet.[165] To je důvod, proč má mnoho Rusů osobnost Vladimira Putina v oblibě.

---

[160] Eurasia Centre: *Voices from Russia II: What the Russian Middle Classes think about their own Country and about Europe*, EU-Russia Review, Issue 4, 2008, s. 12.

[161] Balík, S., Kubát M.: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů,* Praha, Dokořán 2004, s. 55.

[162] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 2.

[163] Inozemtsev, V.: *The Nature and Prospects of the Putin Regime***,** Russian Social Science Review, Vol. 50, No. 1, (January–February 2009), s. 40.

[164] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 2.

[165] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 2.

Po porážce ve studené válce národní cítění Rusů pozvedávají (mnohdy vylepšené) ekonomické statistiky. Naopak neúspěchy a kriminalita se dá svést na čečenské teroristy.

Putin zaznamenává jako žádný jiný politik v Rusku popularitu u všech sociálních vrstev. V roce 2000 byl zvolen v přímých volbách prezidentem 53% hlasů.[166] (Je samozřejmě otázka, do jaké míry byly volby férové.) Přesto je vysoká popularita nynějšího předsedy vlády stále vysoká.

U chudých Putin získává oblibu díky svému boji proti „oligarchům", u bohatých díky své nacionalistické politice.[167] V ruské politické kultuře a ve vnímání politiky ruskými občany je důležitý moment „velikosti" ruského národa. Ruská politická kultura zůstává autoritativní,[168] v přechodu z totalitního politického systému se nemění na demokratickou.

V ruském žebříčku populárních osobností se i dnes objevuje Stalin, na jehož teror se zapomnělo, ale který však podle ruského veřejného mínění vybudoval silnou pozici Ruska ve světě.[169]

Putin v současnosti buduje Rusku image silného státu s hierarchickou byrokracií[170] a respektem mezinárodně uznávané „ekonomické velmoci."[171] Tento nacionalismus a patriotismus objevující se jak v politické propagandě, tak v myšlení slovanských obyvatel Ruské federace, je využitelný při obhajobě ruské strategické expanze.

Nacionalismus je s ruskou územní expanzí úzce spjatý. Idea Heartlandu je pak na domácí půdě vyživována současnou ruskou politickou kulturou a ruským patriotismem.

Teze o Heartlandu se objevují i v pracích některých ruských politiků, pravicových i levicových. Již výše v rozboru výzkumné otázky č. 2, tedy problému, zda lze vůbec

---

[166] Mishler, W., Willerton, J. P.: *The Dynamics of Presidential Popularity in Post-Communist Russia: Cultural Imperative versus Neo-Institutional Choice,* The Journal of Politics, Vol. 65, No. 1, (February 2003), s. 111.
[167] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 2.
[168] [168] Mishler, W., Willerton, J. P.: *The Dynamics of Presidential Popularity in Post-Communist Russia: Cultural Imperative versus Neo-Institutional Choice,* The Journal of Politics, Vol. 65, No. 1, (February 2003), s. 112.
[169] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 2.
[170] Inozemtsev, V.: *The Nature and Prospects of the Putin Regime***,** Russian Social Science Review, Vol. 50, No. 1, (January–February 2009), s. 43.
[171] *Enigma Variations*, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000), s. 3.

aplikovat Mackinderovu teorii na ruskou politickou realitu, byly uvedeny některé teze extrémně pravicových i extrémně levicových politiků, Alexandera Dugina a Genadije Zjuganova.

Ve sféře domácí politiky například Zjuganov dokázal geopolitických idejí eurasianismu i Heartlandu obratně využít tak, že postavil znovu komunistickou stranu na těchto tezích.[172] Komunistická strana Ruské federace (KPFR) je nyní druhou nejsilnější stranou v Rusku, hned za Putinovým Jednotným Ruskem.

I další, středovější politici používali koncept Heartlandu. Jelcin i Primakov byli zastánci „nového" eurasianismu. Primakovova monografie z roku 1983 Východ po kolapsu koloniálního systému představuje tezi o nutné historické pozici Ruska jako vůdce Eurasie a ochránce východních postkoloniálních států před západními vykořisťovateli.[173]

[172] Clover, Ch.: *Dreams of the Eurasian Heartland*, Foreign Affairs, Vol. 78, Issue, 2, March-April 1999, s. 12.

[173] Clover, Ch.: *Dreams of the Eurasian Heartland*, Foreign Affairs, Vol. 78, Issue, 2, March-April 1999, s. 13.

6. Rimland

Rimland je podle teorie Nicholase Johna Spykmana teritoriem obklopujícím Mackinderův Heartland. Na mapě vytváří pomyslný půlměsíc táhnoucí se od západní Eevropy přes Středozemní moře, Malou Asii a Indii až po Čínu (viz obrázek č. 1). De facto zahrnuje i oblast Arktidy, jíž dříve nebyla přikládána velká geopolitická významnost, ale dnes se díky svým nerostným zdrojům dostává do popředí zájmu velmocí.

Rimland je podle Spykmana územím ještě důležitějším z hlediska geopolitiky, protože je cestou k Heartlandu. Ten, kdo by ovládl Rimland, by se podle Spykmanovy teorie stal i vládcem Heartlandu.[174]

Teorie Rimlandu zčásti navazuje na Mackindera v pojetí geopolitického rozdělení světa na dva ostrovy. Rimland je součástí ostrova obklopujícího Heartland. V praxi pak mocnosti ovládající Rimland soupeří s kontinentální mocností, Ruskem, jehož moc je soustředěna na pozemních oblastech Eurasie, o nadvládu nad Rimlandem, protože ani jeden z aktérů (nebo aliancí) nechce dopustit, aby toto klíčové území ovládl druhý, jenž by tím získal i přístup k Heartlandu.[175]

V praxi se v této oblasti od rozpadu Sovětského svazu mnohokrát bojovalo. V následujících podkapitolách rozeberu jednotlivé srážky v Rimlandu relevantní pro aplikaci této teorie v praxi. Historie ukázala mnoho praktických příkladů střetů v Rimlandu, vzhledem k tématu i k rozsahovým limitům práce se však budu věnovat jen danému časovému rozmezí (od devadesátých let).

V novějším pojetí představuje teorie Rimlandu například C. S. Gray, který pojímá Rimland z hlediska politických střetů Severoatlantické aliance a SSSR za studené války a později i NATO a RF na tomto území. V teritoriu Rimlandu tak vymezuje úsek tzv. „eurasijského Rimlandu“, v současnosti ovládaný z velké části evropskými členy NATO. [176] Eurasijský Rimland funguje jako obranný val pro USA.

---

174 Gray, C. S.: *In Defence of the Heartland: Sir Halford Mackinder and His Critics a Hundred Years On*, Comparative Strategy, Vol. 23, Issue 1, (Jan. - Mar. 2004), s. 14.

175 Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 388.

176 Gray, C., S. (1988): *The Geopolitics of Super Power*, University Press of Kentucky, Lexington 1988, s. 76.

Evropští spojenci nejsou vždy rovnocennými partnery Spojených států, protože často kají sklony k přílišnému spoléhání na vojensky silnější USA, jež jsou pak nuceny nést většinu nákladů. i když Spojené státy vznáší proti evropským členům aliance tyto výhrady, Evropané by se mohli bránit poukázáním na rozdílnost bezpečné geografické „izolace“ USA od jejich vlastní polohy v sousedství expanzivních mocností. Evropští spojenci si někdy ani nemohli dovolit příliš USA podporovat v jestřábí politice, neboť by na vyostřenou krizi mohli sami doplatit.

Gray proto uvažuje o geopolitických pozicích zmíněných aktérů v intencích protikladu amerických vitálních zájmů v Evropě i v celé Eurasii a zájmu na přežití evropských členů NATO.[177] Přesto hrají evropští aktéři v Rimlandu důležitou roli a neměli by být v praktické politické ani teoretické rovině uvažování o území obklopujícím Heartland opomíjeni.

6. 1. NATO a státy bývalého východního bloku

Severoatlantická aliance spadá územně do Heartlandu i do Rimlandu, převážně však do Rimlandu. Proto jej zařazuji do kapitoly o Rimlandu. Nemohu ale vynechat důležitá fakta týkající se NATO a jeho vztahu k Heartlandu, nebo spíše vztah Ruska k alianci v oblasti Heartlandu.

Momentem, kdy se projevila ruská ambice ovládnout Heartland poprvé ve směru k Západu, a to velice výrazně a agresivně, byla doba vyjednávání vstupu států bývalého východního bloku do Severoatlantické aliance. Zásadní obrat ruské strategie vzhledem k Západu se objevil již v nové vojenské doktríně z roku 1993, v níž bylo poprvé povoleno první užití (first use) jaderné zbraně (v případě hrozícího masivního útoku či ohrožení suverenity a přežití Ruské federace).[178]

V roce 1996 se pak Ruská federace na summitu v Bergenu ostře ohradila proti plánovanému vstupu zemí střední a severní Evropy do NATO.[179] Pro Rusko znamenalo přijetí tzv. Visegrádské čtyřky (České republiky, Slovenska, Polska a Maďarska) a

---

[177] Gray, C., S. (1988): *The Geopolitics of Super Power*, University Press of Kentucky, Lexington 1988, s. 87.

[178] Federation of American Scientists (2000): *The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation,* on-line (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html#conclusion).

[179] Informační centrum o NATO (http://www.natoaktual.cz/na_summit.asp?y=na_summit/historienatoiv.htm).

zejména pobaltských republik (Litvy, Lotyšska a Estonska) ohrožení národní bezpečnosti.

Česká republika, Slovensko, Polsko a Maďarsko leží v prostoru Heartlandu relativně daleko od Ruska, a kromě Polska, s nímž má Rusko historicky zakotvené územní spory, nebyl vstup těchto států takovým problémem jako přijetí pobaltských republik, z nichž dvě sousedí s Ruskem. Dalo by se říci, že šance na pokračující vliv Ruské federace na země Visegrádské čtyřky byly od počátku mizivé (snad kromě energetické závislosti těchto států a krátkodobých užších vztahů s pomalu se demokratizujícím Slovenskem).

Rusko ale chápalo celkově pronikání Severoatlantické aliance na východ jako zásah do vlastní sféry vlivu, a narušení ruských zájmů v této oblasti. Proto po intezifikaci vyjednávání s Visegrádskou čtyřkou a započetí rozhovorů s Českou republikou, Polskem a Maďarskem v roce 1997 na summitu v Madridu padaly v Rusku návrhy k legitimizaci použití jaderných zbraní v případě ozbrojené agrese vůči RF ohrožující samotnou existenci země.[180]

Tyto návrhy vyústily ve schválení Národní bezpečnostní koncepce Ruska z roku 1997, kde bylo povoleno použití jaderných zbraní za uvedených okolností. Ruská strategická koncepce byla posléze změněna prezidentem roku 2000.[181] V tomto dokumentu se prezidentova administrativa vrátila k sovětské bezpečnostní strategii, když proklamovala možnost použití nukleárních zbraní jako odpovědi na ozbrojenou agresi pouze v situaci, kdy by selhaly a byly vyčerpány všechny ostatní prostředky obrany.[182]

Přes ruskou nevoli a agresivní strategickou koncepci byli roku 1999 do NATO přijati tři noví členové, postkomunistické státy Visegrádské čtyřky kromě Slovenska. Ve stejné době začala spojenecká vzdušná operace v Kosovu, která rovněž vyvolala v Rusku obrovské pobouření.

Mezinárodní komunita v čele s NATO pokládala za nejjednodušší, nejrychlejší a nejméně krvavou cestu k ukončení srbsko-albánského konfliktu v Kosovu použití bombardérů k útoku na vojenské cíle povstalců. Válka v Kosovu byla skutečně

---

[180] Center for Arms Control, Energy and Environmental Studies (http://www.armscontrol.ru/start/nsc.htm).

[181] (Sokov, N. (2004): *Russia´s 2000 Military Doctrine*, on-line text (http://www.nti.org/db/nisprofs/over/doctrine.htm).

[182] Center for Arms Control, Energy and Environmental Studies (http://www.armscontrol.ru/start/nsc.htm).

skončena během 78 dní. Po uplynutí této lhůty se srbští ozbrojenci stáhli z Kosova pole a srbská vláda Bělehradu byla přinucena akceptovat pobyt mezinárodních vojsk v teritoriu.[183]

Rusko projevilo striktní nesouhlas s bombardováním Kosova,[184] protože podporovalo politicky i etnicky blízké Srby. Nicméně nakonec nezorganizovalo žádnou vojenskou akci, i když vztahy mezi Západem a Ruskem, do té doby klidné, patrně ochladly.

K ochlazení vztahů mezi Severoatlantickou aliancí s Ruskem došlo i v důsledku rozšíření aliance o výše zmíněné země. Rusko předtím vycházelo s NATO na bázi partnerských vztahů formálně potvrzených členstvím Ruska i všech dalších zemí Společenství nezávislých států v Euroatlantické stálé radě (kooperačním orgánu nahrazujícím Severoatlantickou stálou radu), tvořené všemi členskými zeměmi aliance a partnerskými státy.[185]

Členství v Euroatlantické stálé radě znamená pro RF možnost komunikace s Evropou i s USA na multilaterálním fóru a příležitost k ovlivňování stanovisek ostatních členských států SNS vhledem k alianci. K akcím aliance zaujímalo Rusko vždy spíše negativní postoj kromě americké invaze do Afghánistánu, kdy se mezinárodní relace Ruska a Západu relativně zlepšily.

Ruská federace může také prostřednictvím členství v orgánech NATO hlídat své geopolitické sféry vlivu. Ze strany Moskvy nejde v případě Severoatlantické aliance o opravdovou participaci na společných problémech (nebo jen vzácně), ale spíše o pojištění ruských zájmů na daných geografických výsecích, které tvoří třecí plochy střetů zájmů RF a USA či NATO.

Vztahy s Ruskem se dále zhoršily v roce 2004, když do aliance vstoupily kromě Bulharska, Rumunska, Slovinska a Slovenska i pobaltské republiky Litva, Lotyšsko a Estonsko.[186] To znamenalo pro Rusko definitivní ztrátu vlivu u tradičních podřízených sousedů, kteří navíc jako jediní z nových členů NATO spadali územně ještě do

---

183 *Před 10 lety byl vydán rozkaz k bombardování Jugoslávie*, České noviny, 20.3.2009, on-line (http://www.ceskenoviny.cz/svet/zpravy/pred-10-lety-vydan-rozkaz-k-bombardovani-jugoslavie/366624).

184 *Yeltsin in „Crucial" G8 Talks,* BBC News, 20. 6. 199, on-line (news.bbc.co.uk/hi/english/tp_archive/179210.stm).

185 NATO (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm).

186 NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-4FD6D966-5D6503D4/natolive/topics_49212.htm).

Heartlandu. Ti však směřovali již dávno a radikálně svou zahraniční politiku na západ, protože v nich celkem úspěšně probíhala demokratická tranzice[187] a nehodlali setrvávat v ruské mocenské sféře.

Zatím poslední fází proměn rusko-aliančních vztahů je vyjednávání o výstavbě protiraketové obrany v Evropě, tedy radaru v České republice a interceptoru v Polsku. De facto americký projekt je defenzivní[188] a je zaměřen na obranu proti možnému jadernému útoku ze strany „rogue states". Přesto jej Rusko chápe jako další útok na svou bezpečnost.

RF se snaží Severoatlantickou alianci prezentovat jako přežitek bipolárního uspořádání, jenž není s to nabídnout reálnou protiváhu soudobým hrozbám. Rusko proto zkouší prosadit vlastní vizi kolektivní bezpečnosti. „Na zvláštním zasedání rady Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě hovořil náměstek ministra zahraničí Alexandr Gruško o obnovení euroatlantických bezpečnostních vazeb." [189]

Již před Gruškovým vystoupením ruský prezident Medvěděv navrhl vybudování nového mezinárodního bezpečnostního systému, který by byl jednotný a řídil by se „zásadou nedělitelnosti bezpečnosti".[190] Jinými slovy by Moskva ráda získala v mezinárodním společenství více prostoru k prosazování vlastních cílů.

V souvislosti s představením tohoto bezpečnostního plánu ale Rusko nezapomnělo připomenout svoje strategické priority. Vyjádřilo opětovný nesouhlas s výstavbou protiraketové obrany v Evropě i přesvědčení, že si zde Spojené státy prostřednictvím protiraketového štítu upevňují vlastní geopolitické pozice.

Samozřejmě nelze tvrdit, že jediným státem na světě, který hraje geopolitickou hru o rozšíření sfér vlivu, je Rusko. I Spojené státy se starají o udržení své moci stejně jako země Evropské unie.

Na druhou stranu zde platí argument, který byl aplikován v oddíle 4. 2. d). Politické systémy Ruska a USA se liší a způsoby prosazování zájmů obou velmocí taktéž. Jak

---

187 Litva byla například prvním státem, který se odtrhl od SSSR.

188 Ministerstvo obrany ČR (http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=8762)

189 Oficiální portál informačního centra o NATO pod Ministerstvem zahraničních věcí ČR (http://www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A090219_145945_na_media_m02).

190 Oficiální portál informačního centra o NATO pod Ministerstvem zahraničních věcí ČR (http://www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A090219_145945_na_media_m02).

říká Stephen Walt, velmoci je třeba posuzovat podle toho, jakou představují hrozbu pro ostatní, nejen podle jejich politické a ekonomické převahy nebo vojenské síly.[191]

Objektivně nazíráno, protiraketová obrana v Evropě neznamená riziko pro žádný stát kromě agresorů. Je ale také možné, že kdyby protiraketová obrana již několik let v EU fungovala, nedošlo by například k ruské invazi do Gruzie. Pravděpodobně ale není záměrné využívání protijaderného štítu Spojenými státy jako prostředku politického nátlaku bez zjevného narušení mezinárodního míru a bezpečnosti.

Zájmy NATO a Ruska se neustále střetávají v prostoru Heatlandu i Rimlandu, ať už jde o otázku rozšiřování aliance či o spojenecké úsilí o udržení mezinárodní stability. Problematické partnerství těchto dvou subjektů nedokázalo překlenout vzájemnou nedůvěru a ruský pocit ohrožení, ani nedovedlo zamezit ruské mocenské expanzi.

6. 2. Turecko a Kypr

Soupeření o pozice v Rimlandu se projevilo i ve Středozemním moři, které již patří do západní sféry vlivu. V roce 1999 Rusko uzavřelo dohodu s Kyprem o dodávce ruských protiletadlových střel S – 300. Střely byly umístěny na řecké Krétě.[192] Smlouvu lze chápat jako ruský pokus o proniknutí do Středozemního moře a také jako gesto odporu proti Turecku, jež se vzpírá ruskému vlivu.

Kromě pohoršení v západních zemích totiž smlouvu kritizovalo hlavně Turecko, jež je s Řeckem v dlouholetém sporu o Kypr, a jež se Rusko mnohokrát v dějinách pokoušelo podmanit, a které proto vstoupilo roku 1952 do Severoatlantické aliance.[193] O šest let později Turecko odpovědělo na ruské tlaky silnou podporou vstupu Albánie, Chorvatska a Makedonie do NATO.[194]

Podle Zbigniewa Brzezinského Turecko obnovilo ve své části Rimlandu svůj vliv díky rozpadu SSSR a vzniku nezávislých zakavkazských republik – Gruzie, Arménie a Ázerbájdžánu. K zesílení tureckého vlivu pomohlo i politické osamostatnění

---

[191] Walt, S.: *Keeping the World „Off Balance": Self Restraint and U. S. Foreign Policy*, in: Layne, C., Thayer, B.: *American Empire: A Debate*, Routledge, New York 2007, s. 137.

[192] *Cyprus and Russia Reach Agreement on Missiles*, BBC News, 18. 2. 1999, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/282101.stm).

[193] NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-B9454FB1-674B0A7B/natolive/topics_49212.htm).

[194] Natoaktual (http://www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A050407_100838_na_media_m02).

Ukrajiny.[195] Rusko naopak ztratilo podstatnou část svého vlivu v regionu Černého moře, k němuž získalo přístup jen na úzké výseči pobřeží. (Zbytek ovládá Ukrajina a Turecko.)

Turecko je typickou zemí Rimlandu, kde na sebe vlivy Ruska a Západu neustále narážejí. I když ruský vliv je od vstupu Turecka do aliance podstatně oslaben, oba státy stále dávají najevo vzájemnou nevraživost a na území Turecka i v jeho okolí ve Středozemním moři v na Blízkém Východě stále dochází ke kolizím rozkolísaných geopolitických hranic.

6. 3. Jihovýchodní Asie a Pacifik

V Pacifiku neprosazuje Rusko v současné době výrazněji své zájmy. Již od dob Gorbačovova ústupu z této oblasti nepokládá RF toto teritorium za součást svých životních zájmů.[196]

Pouze počátkem devadesátých let za Jelcinovy vlády došlo k diplomatickým rozepřím s Japonskem ohledně sporných nároků na Kurilské ostrovy a sféry pro rybolov.[197] Rusko-japonské ekonomické ani politické vztahy nejsou dosud příliš vřelé.[198] Pacifický region pak Rusko vnímá jako významný pouze v obchodní oblasti, nikoli ze strategického hlediska.

Jihovýchodní Asie ale z ruského pohledu získává čím dál větší potenciál z ekonomických i politických důvodů. Ruská federace proto participuje v mnoha regionálních organizacích, například ve Fóru asijsko-pacifické ekonomické spolupráce, v regionální bezpečnostní Asociaci jihovýchodních asijských národů (ASEAN) nebo v Šanghajské pětce (Shanghai Five), kde působí spolu s Čínou, Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem.[199]

---

[195] Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 99.

[196] Buszynski L.: *Russia and the Asia-Pacific Region*, Pacific Affairs, Vol. 65, No. 4 (Winter, 1992-1993), s. 486.

[197] Buszynski L.: *Russia and the Asia-Pacific Region*, Pacific Affairs, Vol. 65, No. 4 (Winter, 1992-1993), s. 497.

[198] Gidadgubli, R. G.: *Russia´s Economic Relations with Asia,* Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 24 (June 1995), s. 1425.

[199] Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

Rusko má již od dob Sovětského svazu ekonomické vztahy s Indií, ale strategické zájmy obou těchto zemí se v současnosti liší.[200] Jejich vývoj do jisté míry závisí na vývoj vztahů Ruské federace s Čínou. Kdyby Čína projevila určité tendence k prosazování svého vlivu v oblasti střední Asie či dále na západ, Rusko i Indie by se pravděpodobně ve společném strategickém zájmu spojily a snažily by se Čínu z této geopolitické sféry vytlačit. [201]

Rusko tedy udržuje diplomatické i obchodní styky s Indií na zesílené úrovni,[202] aby v případě strategické potřeby mohlo tyto kontakty prohloubit a přeměnit ve společnou kooperaci. Dnes má však RF velice dobré vztahy i s Čínou, zejména v ekonomické dimenzi.

6. 4. Čína

Kromě Indie označuje Ruská federace ve své zahraničně-politické doktríně jako prioritu i vztahy s Čínou na ekonomické i politické úrovni.[203] Po vyčerpávajících mocenských střetech za studené války si obě velmoci uvědomily, že kooperace jim přinese více benefitů než spory. Proto začalo Rusko Číně široce spolupracovat. Čína se stala jedním z nejvýznamnějších ruských obchodních partnerem.[204]

Ekonomické styky jsou důležité i pro politické vztahy mezi Moskvou a Pekingem. Přátelské styky s Čínou pokládá Moskva za klíčové pro udržení regionální i globální stability.[205] Základním dokumentem mezi Ruskem a Čínou je tzv. Sino-ruská deklarace z roku 1997 potvrzující úzké kooperativní vzájemné vztahy.[206]

Zásadní změna v rusko-čínských vztazích má tři možná vysvětlení. Za prvé, Ruská federace je vzhledem k Číně vstřícná, protože vidí možné výhody vzájemné spolupráce.

---

200 Buszynski L.: *Russia and the Asia-Pacific Region*, Pacific Affairs, Vol. 65, No. 4 (Winter, 1992-1993), s. 490.

201 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 171.

202 Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

203 Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

204 Gidadgubli, R. G.: *Russia´s Economic Relations with Asia,* Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 24 (June 1995), s. 1424.

205 Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

206 Murarka, D.: *Rusia and China Hollow Aliance*, Economic and Political Weekly, Vol. 32, No. 31 (Aug. 1997), s. 1955.

Za druhé, Rusko chce vyrovnávat rozšiřování Severoatlantické aliance na východ a růst amerického vlivu v Evropě a Asii. Za třetí, Moskva chce prakticky prokázat novou asijskou zahraničně-politickou orientaci RF. [207]

Skutečné ruské cíle se patrně skrývají mezi všemi třemi nabízenými vysvětleními. Je ale třeba nezapomínat, že vztahy mezi Ruskem a Čínou v praxi nejsou stoprocentně bez pochybností o spolehlivosti z obou stran.[208]

Brzezinski pokládá Čínu pouze za regionální mocnost bez větších geopolitických ambicí.[209] Pochybuje rovněž o udržitelnosti jejího současného (před krizí) prudkého ekonomického růstu a upozorňuje na zatím nedostatečnou vojenskou kapacitu pro (vojenské) překročení hranic regionu.[210] Pro Rusko pak doporučuje vnitřní demokratizaci a zahraničně-politické přesměrování na Evropu a Spojené státy, které by pro RF neznamenaly možnou budoucí geopolitickou hrozbu jako Čína. Rusko by se naopak stalo pro Evropskou unii zárukou stability v Eurasii.[211]

6. 5. Afghánistán

Po teroristických útocích Al-Kájdy 9. září 2001 se Spojené státy rozhodly bojovat s mezinárodním terorismem, jehož bašta byla tehdy v Afghánistánu ovládaném islamistickou organizací Taliban. Rusko po ataku vyjádřilo USA solidaritu a nabídlo značnou podporu.[212] Ruskou Kořeny talibanské vlády v Afghánistánu spočívaly v americké podpoře mudžahedínským bojovníkům sídlícím v Afghánistánu a v pozdější rusko-afghánské válce, během níž se Talibanu podařilo uchopit moc v zemi.[213]

Ve své zahraničně-politické doktríně Ruská federace uznává důležitost ukončení afghánského konfliktu a proklamuje svoji kooperaci se státy zúčastněnými v boji proti Talibanu. Rusko má zájem i na zastavení proliferace terorismu a islamismu z Afghánistánu do Ruska i do středoasijských státu i do Ruska, protože islamismus je ze

---

207 Murarka, D.: *Rusia and China Hollow Aliance*, Economic and Political Weekly, Vol. 32, No. 31 (Aug. 1997), s. 1955.

208 Murarka, D.: *Rusia and China Hollow Aliance*, Economic and Political Weekly, Vol. 32, No. 31 (Aug. 1997), s. 1958.

209 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 161.

210 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 163.

211 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 123.

212 Scott, P., Weir, F.: *Russia Sees New Ally against Terrorists*, Christian Science Monitor, Vol. 93, Issue 203, (Sept. 2001).

213 *Country Profile: Afghanistan*, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1162668.stm).

své podstaty zaměřen proti nearabské nadvládě, což podrývá ruskou pozici v regionu muslimských států.[214]

Nejprve Rusko výrazně kooperovalo v boji proti terorismu s USA i se Severoatlantickou aliancí. Po americkém útoku na Irák v roce 2003 však rusko-americké vztahy prudce ochladly z důvodu nesouhlasu Ruska s druhou válkou v Perském zálivu.[215] Americká invaze do Iráku již byla chápána Ruskem jako zásah do ruské sféry vlivu.

Afghánská nestabilní politická situace ohrožuje ruské zájmy ve středoasijském regionu. Rusko proto podporuje snahu mezinárodního společenství o pacifikaci povstaleckých jednotek a ukončení konfliktu.

6. 6. Arktida

Arktická oblast je z geopolitického hlediska důležitá ve dvou směrech. Za prvé, vodní plochy Severního ledového oceánu slouží jako (zvláště vojensky) významné dopravní cesty, i když přes zimu velká část z nich zamrzá. Nicméně stále trvají objevitelské ambice mnoha států (hlavně těch s pobřežní linií zasahující do Severního ledového oceánu), jež mají za cíl najít tzv. „severní cestu“, která by spojila Atlantický oceán a Pacifik skrze Severní ledový oceán, což by zrychlilo dopravu alespoň v letních měsících na severní polokouli.

Strategický význam takové cesty je pro vojenské účely nedozírný. Navíc arktické prostory jsou již dnes využívány jako podmořské koridory pro nukleární ponorky i pro vzdušné nosiče nukleárních zbraní („over the ice bombing routes“).[216]

Za druhé, arktická oblast oplývá nerostným bohatstvím (převážně ropou a zemním plynem), o něž v současné době probíhá mezi státy hraničícími se Severním ledovým oceánem soutěž, v níž se daní aktéři (USA, Kanada, Rusko, Dánsko, Norsko) snaží legitimně získat práva na těžbu v arktické oblasti.

---

214 Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

215 Trenin, D.: *Briefing Paper of program: Foreign and Security Policy*, Carnegie Endowment, Carnegie Moscow Center, Vol. 5, Issue 8, (August 2003), on-line (http://www.carnegie.ru/en/pubs/briefings/67440.htm).

216 Roucek, J. S.: *The Geopolitics of the Arctic,* American Journal of Economics and Sociology, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1983), s. 465.

Strategický význam arktické oblasti začal být velmocemi plně doceňován až po druhé světové válce.[217] V této době začala být předvídána hrozba potenciálního budoucího nedostatku surovin potřebných pro rozvoj moderní industriální společnosti. Zároveň již severní arktická moře přestala být tak nedostupná, jako v období před druhou světovou válkou, kdy technologie ponorek ještě nebyla na takové úrovni.

Jak bylo uvedeno výše, strategickou důležitost Arktidy dokládá její možné využití jako vzdušné či podmořské cesty pro balistické střely. Spojené státy proto vybudovaly na svých teritoriích obklopujících arktické oblasti systémy včasného varování a vojenské základny.[218]

Ruské námořní síly mají základnu na poloostrově Kola, který proto musí být brán v potaz při vyhodnocování hrozeb v Arktidě. Jednou z největších námořních vojenských základen na světě je Murmansk, na němž Rusko operuje silnou strategickou triádou.[219]

Z těchto výchozích bodů může RF pomocí balistických střel snadno a nejkratší cestou dosáhnout lidnatých amerických měst. Tyto strategické opory Ruska jsou pro udržení vlivu v arktické části Rimlandu proto velmi důležité. Zatím se však geopolitické spory v Arktidě omezují na dělení nerostných zdrojů.

---

[217] Roucek, J. S.: *The Geopolitics of the Arctic,* American Journal of Economics and Sociology, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1983), s. 465.

[218] Roucek, J. S.: *The Geopolitics of the Arctic,* American Journal of Economics and Sociology, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1983), s. 466.

[219] Roucek, J. S.: *The Geopolitics of the Arctic,* American Journal of Economics and Sociology, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1983), s. 469.

7. Závěr

V práci se potvrdila hlavní hypotéza, tedy tvrzení, že pro vysvětlení ruských mocenských ambicí na vymezeném eurasijském území lze použít Mackinderovu teorii Heartlandu. Na četných praktických příkladech ruské zahraniční politiky byly dokázány ruské ambice v dané oblasti a profilování ruských zájmů v relevantních sférách vlivu.

Na výzkumné otázky týkající se Heartlandu lze tedy odpovědět kladně. Ruská federace prokazatelně aspiruje na ovládnutí Heartlandu, přičemž Mackinderova teorie explikuje proč. Teritorium Heartlandu je strategicky klíčovou oblastí, o niž logicky velmoci soupeří. Boj o Heartland nemusí probíhat jen v rovině válečné – v textu byly představeny různé podoby mocenských střetů (ekonomické, mezinárodně-politické, vojenské i etnické).

Dalo by se říci, že podoby tohoto boje se mění, ale strategické výboje na Mackinderovo klíčové území nemizí. Po rozpadu Sovětského svazu a politickém osamostatnění zemí bývalého východního bloku se téměř sjednocené území Heartlandu rozpadlo. Podle Zbigniewa Brzezinského „vznikla rozpadem územně největšího státu na světě ve středu Eurasie „černá díra.“ Jako by někdo z mapy světa vyrval geopolitický Heartland.“[220]

Z ruské sféry vlivu zmizely pobaltské státy, středoevropské země včetně Polska, později také Ukrajina a Gruzie. Ostatní zakavkazské republiky i středoasijské státy vykazují v geopolitické „příslušnosti“ výkyvy způsobné střetáváním mocenských zájmů Ruska, USA a evropských zemí v Heartlandu i vlivem těchto velmocí na zahraniční politiku uvedených malých a středních států.

Podobně se prokázala praktická platnost i Spykmanovy teorie Rimlandu. V praktickém dosahu jsou si teorie Heartlandu i Rimlandu dost podobné; liší se zejména v chápání geopolitické důležitosti daných oblastí.

Námořní mocností (USA, NATO) nechtějí vpustit kontinentální Rusko do své „oceánské“ sféry vlivu. Rusko si naopak nepřeje vměšování do „kontinentálních“ záležitostí. Citlivé je například na jednání Západu v oblasti Rimlandu s Íránem, Tureckem apod. Rimland je takřka v Haushoferově duchu „pohyblivou hranicí“ oddělující sféry vlivu Ruska a Spojených států (NATO).

---

220 Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999, s. 93.

Potvrzení Mackinderovy teorie v praxi, jinými slovy doložení střetů o Heartland implikuje (mou čtvrtou výzkumnou) otázku, zda je v budoucnu možná ruská hegemonie. Tato hegemonie by byla potenciálně uskutečnitelná v případě, že by Ruská federace dokázala svoje mocenské ambice na území Heartlandu realizovat, což lze označit za nepravděpodobné.

Potenciální ruské hegemonii zabraňuje geopolitický vliv Spojených států, severoatlantické aliance i rostoucí vliv Evropské unie. Důležitou proměnnou je zde také energetická politika. Evropská unie si v poslední době díky nové rusko-ukrajinské roztržce v oblasti energetiky začala uvědomovat svou vzrůstající energetickou závislost na Ruské federaci a hledá nyní jiné dodavatele a jiné cesty pro zásobování Evropy zemním plynem. (Došlo například k politickému a mediálnímu oživení projektu Nabucco.)

Jakmile tedy Evropa vyrovná ruské tlaky v energetické sféře, Ruská federace se bude muset více zaměřit na možnosti uplatnění v blízkém zahraničí, tedy ve střední Asii, popřípadě ve východní Evropě (Bělorusku, Arménii). Nedostatečný vliv na území ovládaném Evropskou unií a NATO však Rusko nemůže dále na východě vyrovnat tak, že by ovládlo Heartland ve smyslu Mackinderovy teorie.

Americká hegemonie není podle Bradleyho Thayera hrozbou mezinárodní bezpečnosti i přes politickou a ekonomickou moc a vojenskou sílu USA.[221] Rusko je naproti tomu hrozbou, ale nemá (zatím) dostatečnou sílu k realizaci expanze ve větším měřítku.

Zajímavá (a Západu poměrně nebezpečná) situace by nastala, pokud by došlo k utvoření silné rusko-čínské aliance, jež by využívala regionální nadvlády nad částí teritoria Rimlandu k upevnění postavení obou velmocí v Heartlandu. Kvůli mnoha praktickým politickým překážkám rozebraným v textu je i tato možnost nepravděpodobná. Nicméně, jak varuje Zbigniew Brzezinski, pro Západ je dobré ji předjímat a vyvarovat se jí. Z rusko-čínské aliance by ale pravděpodobně více těžila ekonomicky výkonnější a lidnatější Čína než Rusko.

[221] Layne, C., Thayer, B.: *American Empire: A Debate*, Routledge, New York 2007.
Thayer, B.: *American Empire: A Debate*, Routledge, New York 2007, s. 137.

Obecně lze tedy analýzu shrnout v tvrzení, že i když se ruské mocenské ambice na území Heartlandu i Rimlandu potvrzují, není třeba se do budoucna obávat ruské hegemonie postavené na jejich ovládání.

Obrázek č. 1 Heartland a Rimland

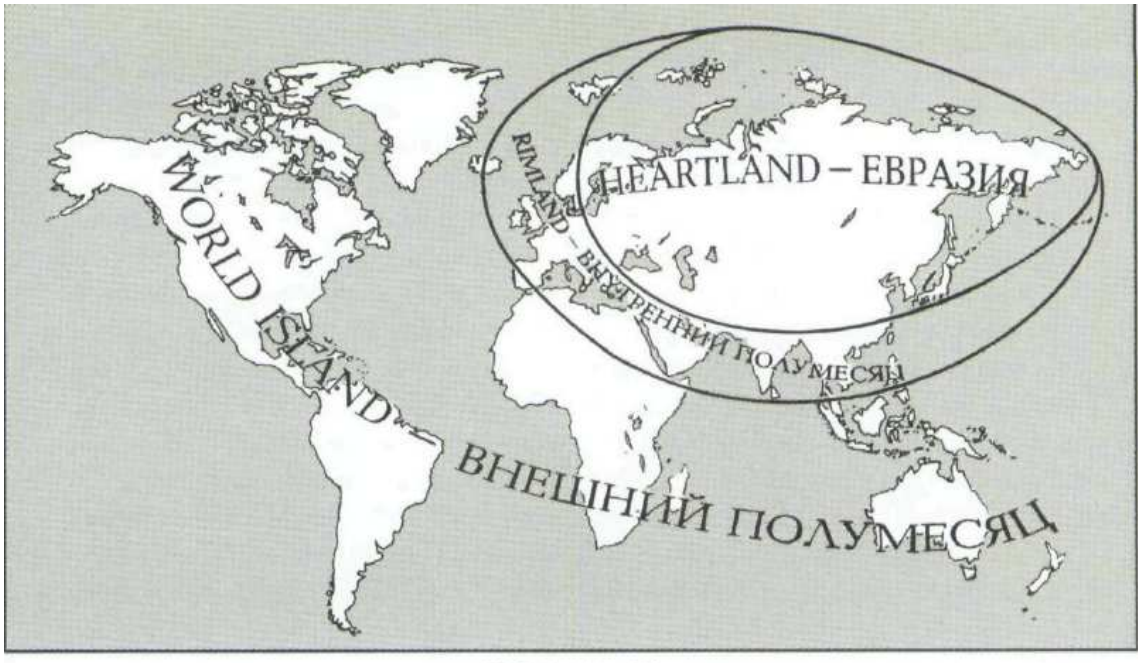

FROM *The Basics of Geopolitics*, AS REDRAWN BY IB OHLSSON FOR FOREIGN AFFAIRS

Použitá literatura (webové zdroje aktualizovány k 19.4.2009):

Články časopisecké:

Alexseev, M. A*.: Ballot-Box Vigilantism? Ethnic Population Shifts and Xenophobic Voting in Post-Soviet Russia,* Political Behavior, Vol. 28 Issue 3, Sep 2006, s. 211-240.

Barrington, L. W., Herron, E. S., Silver, B. S*.: The Motherland Is Calling: Views of Homeland among Russians in the Near Abroad*, World Politics, Vol. 55, No. 2, Jan., 2003, s. 290-313.

Buszynski L.: *Russia and the Asia-Pacific Region*, Pacific Affairs, Vol. 65, No. 4 (Winter, 1992-1993), s. 486-509.

Clover, Ch.: *Dreams of the Eurasian Heartland*, Foreign Affairs, Vol. 78, Issue, 2, March-April 1999, s. 9 – 13.

Desai, P.: *Russian Retrospectives on Reforms from Yeltsin to Putin,* The Journal of Economic Perspectives, Vol. 19, No. 1 (Winter, 2005), s. 87-106.

Drobizheva, L.: *Russian Ethnic Attitudes in Changing Political Situation,* Economic and Political Weekly, Vol. 28, No. 51 (Dec. 1993), s. 2833 - 2836.

Dugan, A., B.: *Mackinder and His Critics Reconsidered*, Journal of Politics, Vol. 24, No. 2 (May 1962), s. 241-257.

Eurasia Centre: *Voices from Russia II: What the Russian Middle Classes think about their own Country and about Europe*, EU-Russia Review, Issue 4, 2008, s. 1 – 26.

Hagan, B., Ch.: *Geopolitics*, Journal of Politics, Vol. 4, No. 4 (Nov. 1942), s. 478 - 490.

Hiro, D.: *Iran, America and Other Major Powers*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 27, (July 1995), s. 1662.

Hiro, D.: *The Tajik Conflict: A Running Sore for Russia*, Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 18 - 19, (May 1995), s. 986.

Gidadgubli, R. G.: *Russia´s Economic Relations with Asia,* Economic and Political Weekly, Vol. 30, No. 24 (June 1995), s. 1424-1427.

Gray, C. S.: *In Defence of the Heartland: Sir Halford Mackinder and His Critics a Hundred Years On*, Comparative Strategy, Vol. 23, Issue 1, (Jan. - Mar. 2004), s. 9. – 25.

Gül, M.: *Russia and Azerbaijan: Relations after 1989*, Alternatives, Vol. 7, No. 2 – 3, Summer and Fall 2008.

Ingram, A.: *Alexander Dugin: Geopolitics and Neo-fascism in Post-Soviet Russia,* Political Geography, Vol.20, Issue 8, 2001, s. 1029-1051.

Inozemtsev, V.: *The Nature and Prospects of the Putin Regime***,** Russian Social Science Review, Vol. 50, No. 1, (January – February 2009), s. 40–60.

Ioffe, G.: *Understanding Belarus: Belarusian Identity,* Europe-Asia Studies, Vol. 55, No. 8, December 2003, s. 1241-1272.

Jackson, W. D.: *Encircled Again: Russia's Military Assesses Threats in a Post-Soviet World*, Political Science Quarterly, Vol. 117, No. 3 (Autumn, 2002), s. 373-400.

Kosačev, K.: *From the Logic of "Near Abroad" to the Community of Interests*, International Affairs: A Russian Journal of World Politics, Diplomacy & International Relations, Vol. 51, Issue 3, 2005, s. 85-91.

Kumar, R. S: *Chechnya: Russian Fiasco*, Economic and Political Weekly, Vol. 31, No. 1 (Jan. 6, 1996), s. 23-27.

Mishler, W., Willerton, J. P.: *The Dynamics of Presidential Popularity in Post-Communist Russia: Cultural Imperative versus Neo-Institutional Choice*, The Journal of Politics, Vol. 65, No. 1, (February 2003), s. 111-141.

Munro, N., Rose, R.: *Do Russian See Their Future in Europe or the CIS?,* Europe – Asia Studies, Vol. 60, No. 1, January 2008, s. 49 – 66.

Murarka, D.: *Rusia and China Hollow Aliance*, Economic and Political Weekly, Vol. 32, No. 31 (Aug. 1997), s. 1955-1958.

Romaniuk, S. N.: *Russian Diaspora Politics: Regional Security and the Russian Diaspora in Post-Soviet Space,* European Journal of Scientific Research, Vol.20, No.3, (2008), s. 508-519.

Roucek, J. S.: *The Geopolitics of the Arctic,* American Journal of Economics and Sociology, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1983), s. 463-471.

Rywkin, M.: *Russia and the Near Abroad Under Putin*, American Foreign Policy Interests, Vol. 25, Issue 3, 2003, s. 3 - 12.

Scott, P., Weir, F.: *Russia Sees New Ally against Terrorists*, Christian Science Monitor, Vol. 93, Issue 203, (Sept. 2001).

Smith, G.: *The* M*asks of Proteus: Russia, GeopoliticalSshift and the New Eurasianism.* Transactions, Institute of British Geographers NS 24, 1999, s. 481-494.

Smith, G.: *Transnational Politics and the Politics of the Russian Diaspora*, Ethnic and Racial Studies, Vol. 22, Issue 3, May 1999, s. 500-523.
Trenin, D.: *Briefing Paper of program: Foreign and Security Policy*, Carnegie Endowment, Carnegie Moscow Center, Vol. 5, Issue 8, (August 2003), on-line (http://www.carnegie.ru/en/pubs/briefings/67440.htm).
Tsygankov, A., P.: *Defining State Interests after Empire: National Identity, Domestic Structures and Foreign Trade Policies of Latvia and Belarus,* Review of International Political Economy, Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), s. 101-137.
Tsygankov, A., P.: *Mastering Space in Eurasia: Russian Geopolitical Thinking after the Soviet Break-Up,* Communist and Post-Communist Studies*,* Vol. 35, No. 1. (2003), s. 101 – 127.
Ziegler, Ch.: *The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Russian Foreign Policy,* Demokratizatsiya, Vol. 14, Issue 1, Winter 2006, s. 103-126.

Články novinové:

Bessonov, K.: *City Official Warns on "Explosive" Racism*, The Moscow News, 11.10.2007, on-line (http://www.mnweekly.ru/local/20071011/55281933.html).
Bessonov, K.: *City Official Warns on "Explosive" Racism*, The Moscow News, 11.10.2007, on-line (http://www.mnweekly.ru/local/20071011/55281933.html).
Cheliseva, V.: *Rehearsal for Murder, The Politkovskaya Trial,* Novaya Gazeta, 9.12.2008, on-line (http://en.novayagazeta.ru/data/2008/89/00.html).
Country Profile: Afghanistan, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/country_profiles/1162668.stm).
Country Profile: Armenia, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1108052.stm#leaders).
Country Profile: Azerbaijan, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1235976.stm#leaders).
Country Profile: Belarus, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102180.stm).
Country Profile: Iran, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/790877.stm).

Country Profile: Iraq, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/country_profiles/791014.stm#facts).
Country Profile: Kyrgyzstan, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296485.stm#leaders).
Country Profile: Russia, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102275.stm).
Country Profile: Tajikistan, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1296639.stm#leaders).
Country Profile: Ukraine, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/1102303.stm#facts).
Country Profile: Uzbekistan, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/country_profiles/1238242.stm#overview).
Cyprus and Russia Reach Agreement on Missiles, BBC News, 18. 2. 1999, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/282101.stm).
Před 10 lety byl vydán rozkaz k bombardování Jugoslávie, České noviny, 20.3.2009, on-line (http://www.ceskenoviny.cz/svet/zpravy/pred-10-lety-vydan-rozkaz-k-bombardovani-jugoslavie/366624).
Enigma Variations, The Economist, 27.11.2008, on-line (http://www.economist.com/specialreports/displaystory.cfm?story_id=12628000),
Regions and Territories: Chechnya, BBC News, 16. 4. 2009, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/2565049.stm#leaders).
Rusové ukončili válku v Čečensku, Lidové noviny, 17. 4. 2009.
Russia Passes Extremism Law, BBC News, 27. 6. 2002, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2069309.stm).
Russia Pours Money into Abkhazia, BBC News, 29. 12. 2008, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7796149.stm).
Russia Town Hit by Race Violence, BBC News, 6. 9. 2009, on-line (http://www.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish/newsenglish/witn/2006/09/060906_russia_racism.shtml).
Tests Confirm Yushchenko Poison, BBC News, 2. 6. 2009, on-line (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5040378.stm).

Yeltsin in „Crucial" G8 Talks, BBC News, 20. 6. 199, on-line (news.bbc.co.uk/hi/english/tp_archive/179210.stm).

Monografie a kapitoly v monografiích:

Balík, S., Kubát M.: *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů,* Praha, Dokořán 2004.

Brzezinski, Z.: *Velká šachovnice*, Mladá fronta, Praha 1999.

Gray, C. S.: *The Geopolitics of Super Power*, University Press of Kentucky, Lexington 1988.

Layne, C., Thayer, B.: *American Empire: A Debate*, Routledge, New York 2007.

Mackinder, H. J.: *Democratic Ideals and Reality*, Norton and Company, New York 1962.

Politkovska, A.: *Ruský deník*, Jota, Brno 2007.

Walt, S.: *Keeping the World „Off Balance": Self Restraint and U. S. Foreign Policy*, in: Layne, C., Thayer, B.: *American Empire: A Debate*, New York, Routledge, 2007, s. 121 – 154.

Texty na webu:

Curtis, G., E. ed. (1996): *Russia: A Country Study*, Washington, GPO for the Library of Congress, on-line text (http://countrystudies.us/russia/77.htm).

Čejka, M. (2002): *Izraelské osady – nebezpečná sousedství***,** on-line text (http://www.infoservis.net/art.php?id=1024418689).

Federation of American Scientists (2000): *The Basic Provisions of the Military Doctrine of the Russian Federation,* on-line (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/russia-mil-doc.html#conclusion).

Federation of American Scientists (2000): *The Foreign Policy Concept of the Russian Federation, on-line* (http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm).

Helm, D. (2007): *The Russian Dimension and Europe´s External Energy Policy*, University of Oxford, on-line text (www.dieterhelm.co.uk/publications/Russian_dimension.pdf).

Kennan, G. F. (1946): *Long Telegram*, on-line text (http://www.gwu.edu/~nsarchiv/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm).

Leonard, M., Popescu, N. (2007): *A Power Audit of EU-Russia Relations*, policy paper, on-line (http://www.scribd.com/doc/2576509/A-POWER-AUDIT-OF-EURUSSIA-RELATIONS).
Sokov, N. (2004): *Russia´s 2000 Military Doctrine*, on-line text (http://www.nti.org/db/nisprofs/over/doctrine.htm).
Výbor pro eliminaci rasové diskriminace (CERD), 2008, zápis ze 73. jednání, on-line (http://www2.ohchr.org/english/bodies/cerd/docs/AdvanceVersion/CERDRussianFederationLOI73.pdf).
Waal, T., de (2001): *Analysis: Chechnya´s Endless War*, on-line text (http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1292799.stm).

Webové stránky:

Center for Arms Control, Energy and Environmental Studies (http://www.armscontrol.ru/start/nsc.htm).
CIA World Factbook: *Estonia*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/en.html).
CIA World Factbook: *Kazakhstan*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html#People).
CIA World Factbook: *Kyrgyzstan*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html).
CIA World Factbook: *Latvia*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lg.html).
CIA World Factbook: *Lithuania*, on-line (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/lh.html).
Evropská unie (http://europa.eu/abc/12lessons/lesson_2/index_cs.htm).
Informační centrum o NATO (http://www.natoaktual.cz/na_summit.asp?y=na_summit/historienatoiv.htm).
Ministerstvo obrany ČR (http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=8762)
Ministerstvo zahraničních věcí ČR (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/asie/gruzie/politika/vnitropoliticka_charakteristika.html).
NATO (http://www.nato.int/cps/en/natolive/49212.html).

NATO (http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49276.htm).
NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-7A2B1712-02529C8D/natolive/topics_37768.htm).
NATO (http://www.nato.int/cps/en/SID-B9454FB1-674B0A7B/natolive/topics_49212.htm).
Natoaktual (http://www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A050407_100838_na_media_m02).
Oficiální portál informačního centra o NATO pod Ministerstvem zahraničních věcí ČR (http://www.natoaktual.cz/na_media.asp?r=na_media&c=A090219_145945_na_media_m02).
Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (http://www.diskriminace.info/dt-kalendar/archiv.phtml).
Svobodná Evropa (http://www.rferl.org/content/article/1101979.html).
Vláda Gruzie (http://www.government.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=52).
Vláda Ukrajiny (http://www.uahistory.cjb.net/).